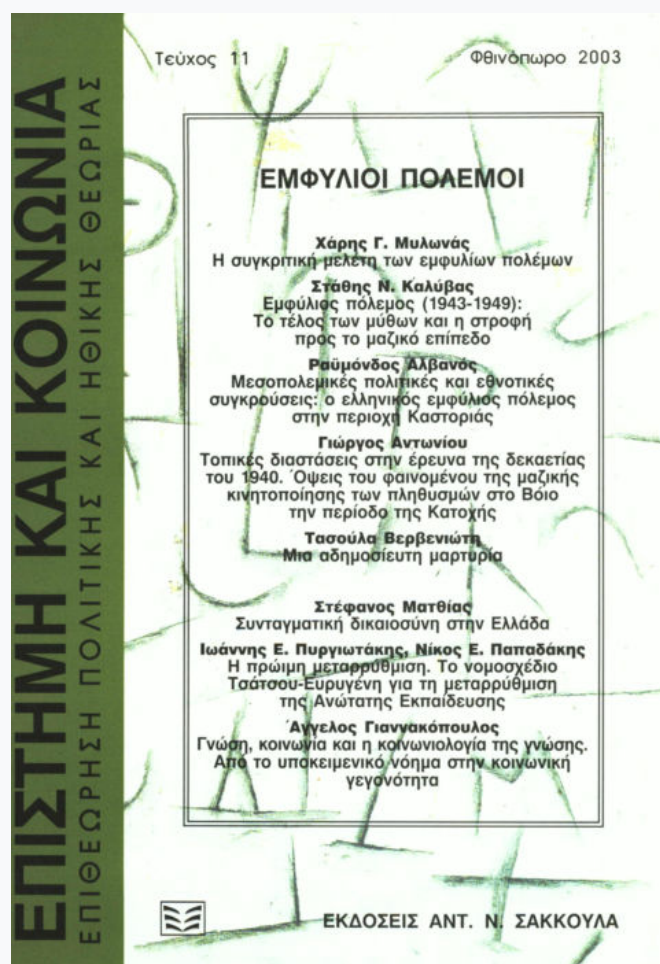

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 11 (2003)

Εμφύλιοι πόλεμοι

Η πρώτη μεταρρύθμιση: Το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη για τη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης (1974-75)

Ι. Ε. Πυργιωτάκη, Ν. Ε. Παπαδάκη

doi: [10.12681/sas.922](https://doi.org/10.12681/sas.922)

Copyright © 2015, Ι. Ε. Πυργιωτάκη, Ν. Ε. Παπαδάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πυργιωτάκη Ι. Ε., & Παπαδάκη Ν. Ε. (2015). Η πρώτη μεταρρύθμιση: Το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη για τη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης (1974-75). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 11, 187–228. <https://doi.org/10.12681/sas.922>

Η πρώτη μεταρρύθμιση. Το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη για τη μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης (1974-75)

Ι. Ε. Πυργιωτάκη*-Ν. Ε. Παπαδάκη**

Αντικείμενο της μελέτης αποτελεί η μεταρρύθμιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, που επιχειρήθηκε από τις επιτροπές Τσάτσου και Ευρυγένη στην πρώτη μεταπολίτευση (1974-75). Κορυφαία έκφραση αυτού του εγχειρήματος υπήρξε το Σχέδιο Νόμου Πλαίσιου 'για την Οργάνωση και Λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων'. Η μελέτη εκκινεί από την ανάλυση του ιστορικού και πολιτικού συγκείμενου (αυγή της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας), για να μεταβεί στη συνέχεια στο μελετούμενο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα καθαυτό. Αναλύεται η κατάσταση στα ΑΕΙ πριν την κατάθεση του νομοσχεδίου, επιχειρείται η φαινομενολογική καταγραφή του νομοσχεδίου (η γενική εικόνα του νομοσχεδίου, το ζήτημα της κατοχύρωσης του πανεπιστημιακού ασύλου, η κατάργηση της έδρας και η δημιουργία τομέων, ζητήματα 'διοίκησης' του Πανεπιστημίου, το πειθαρχικό τμήμα της νομοθεσίας). Στη συνέχεια ακολουθεί η ανάλυση και ερμηνεία των περιεχομένων του νομοσχεδίου, όπου διαπιστώνεται ότι το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα των Τσάτσου-Ευρυγένη επιχειρεί να επιφέρει συνολική ανασυγκρότηση της δομής του Πανεπιστημίου. Τα κομβικά σημεία της πολιτικής για την Ανώτατη Εκπαίδευση, που εισηγούνται οι μεταρρυθμιστές μέσω του μελετούμενου νομοσχεδίου, φαίνονται να είναι η αποχοντοποίηση των Πανεπιστημίων, η αποκατάσταση της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών και η εξασφάλιση του ακαδημαϊκού ασύλου, η συρρίκνωση της χειραγώγησης του Πανεπιστημίου από το Κράτος, η αυτοδιοίκηση των Πανεπιστημίων μέσα από συλλογικές

* Καθηγήτης, πρώην Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης.

** Λέκτορας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης.

αποφάσεις, εκλεγμένων οργάνων και η άρση του παραγκωνισμού και της περιθωριοποίησης των φοιτητών με την αναγνώριση δύο πεδίων συμμετοχής τους στα πανεπιστημιακά δρώμενα: στο πολιτικό πεδίο (συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων) και το επιστημονικό πεδίο.

1. Προοιμιακές παρατηρήσεις

Προκειμένου να συλλέξουμε το πρωτογενές υλικό της έρευνας (εισηγητική έκθεση, σχέδια νόμου, νομοθετήματα, άρθρα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο, δημοσίευτες 'δέσμες προτάσεων', κ.λπ.) χρησιμοποιήσαμε τεχνικές ιστοριοδιφίας, στοχεύοντας πάντα στη δόκιμη, λειτουργική συγκρότηση πληροφοριακών συνόλων. Έμφαση δόθηκε στη διασφάλιση πολλαπλών πηγών αναπαράστασης του ίδιου γεγονότος, συμβάντος ή δράσης (πληροφοριακός πλουραλισμός). Η ερμηνευτική προκρίθηκε ως η πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος έρευνας για την ανάλυση των δεδομένων και την αναζήτηση απαντήσεων στα ερευνητικά μας ερωτήματα.¹

2. Ιστορικό και πολιτικό συγκείμενο

Όπως είναι γνωστό, τον Ιούλιο του 1974 η δικτατορία των συνταγματαρχών της 21ης Απριλίου 1967 επιχείρησε το καταστροφικό πραξικόπημα στην Κύπρο, γεγονός που στάθηκε αφορμή να εισβάλουν τα τουρκικά στρατεύματα στο βόρειο τμήμα του νησιού. Κάτω από την πίεση των γεγονότων αυτών, η δικτατορία θα καταρρεύσει και θα ανοίξει ο δρόμος για το πέρασμα της Ελλάδας από τη δικτατορία στη δημοκρατία. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θα κληθεί από το Παρίσι και θα σχηματίσει την πρώτη πολιτική κυβέρνηση, τη γνωστή 'Οικουμενική Κυβέρνηση των 70 ημερών', στην οποία εκπροσωπούνταν στο σύνολό τους οι παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις της χώρας. Η πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών δεν αποτέλεσε μόνον την αφετηρία της Μεταπολίτευσης. Σηματοδότησε το τέλος του Εμφύλιου Πολέμου ως προς τις ιδεολογικές και πολιτισμικές του συνέπειες (Τσουκαλάς 1999α: 17). Σήμανε, έτσι, το τέλος της 'μετεμφυλιακής' περιόδου. Ή τουλάχιστον ενεργοποίησε κάποιες από τις διαδικασίες λήξης της (π.χ. αναγνώριση του ΚΚΕ από την κυβέρνηση Καραμανλή).²

Το γεγονός ότι το δικτατορικό καθεστώς δεν ανετράπη αλλά κατέρρευσε, επηρέασε καθοριστικά την πορεία των πραγμάτων. Το μείζον ζήτημα φάνηκε να είναι το 'ειρηνικό' και, κυρίως, αμετάκλητο πέρασμα από τη δικτατορία

στη δημοκρατία και η οριστική παγίωση της δεύτερης (Psomiades 1982: 251-73, Σωτηρόπουλος κ.ά. 1996: 19-20). Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα έπρεπε κανείς να αποφεύγει διακριτικά τις ρήξεις στο επίπεδο των κοινωνικών δομών. Οι δεδομένες και πεφρασμένες συναίνεσεις εκφράστηκαν από την κυβέρνηση Καραμανλή, η οποία φαινόταν να έχει ευρύτερη στήριξη (ή ανοχή) που εκτεινόταν από τον ευρισκόμενο σε αμηχανία στρατό μέχρι την κομμουνιστική αριστερά, η οποία μετά από 27 χρόνια εισερχόταν στο πεδίο της πολιτικής νομιμότητας (Μάνεσης 1986: 29).

Παρά τη συναίνεση αυτή, ο Κ. Καραμανλής θέλησε 'να νομιμοποιήσει την εξουσία που μέχρι τότε ασκούσε' (Glogg 1995: 181-82), προσφεύγοντας στις κάλπες. Και αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη διεξαγωγή εκλογών. Πράγματι, στις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου του 1974,³ η Νέα Δημοκρατία θα λάβει το 54,31% των ψήφων και το 73% των εδρών (220 από τις 300)⁴, επικυρώνοντας την αποδοχή της εναλλακτικής λύσης του πρώην πρωθυπουργού και αρχηγού της ΕΡΕ και ιδρυτή και προέδρου της Νέας Δημοκρατίας, Κ. Καραμανλή.

3. Το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα: τα πρόσωπα και τα πράγματα

Όπως ήδη επισημάναμε, η πώση της δικτατορίας άλλαξε άρδην το πολιτικό τοπίο. Η είσοδος της Ελλάδας σε μια νέα πολιτική φάση είχε τους δικούς της λόγους, που την επέβαλαν, όπως και τις ρητορικές της εκφορές, νομιμοποιώντας το αίτημα για άμεσες μεταρρυθμίσεις σε πολλούς τομείς της κοινωνίας και του δημόσιου βίου. Το πεδίο της Ανώτατης Εκπαίδευσης δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη του τη δυναμική αλλά και την επιρροή του φοιτητικού κινήματος. Το φοιτητικό κίνημα είχε ήδη πιστωθεί σημαντικό τμήμα της 'απαλλαγής' της χώρας από τη δικτατορία, ειδικά μετά τα γεγονότα της Νομικής και την εξέγερση του Πολυτεχνείου, με όλες τις εξελίξεις που ακολούθησαν. Το γεγονός ότι η δικτατορία (η οποία ετεροχρόνισε την εμφάνιση της φοιτητικής αμφισβήτησης στην Ελλάδα) εξέλειπε πλέον, επέτρεψε στο ελληνικό φοιτητικό κίνημα να διεκδικήσει ό,τι και τα αντίστοιχα κινήματα στην Ευρώπη, στο τέλος της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές εκείνης του 1970, με έμφαση στη συνολική μεταρρύθμιση του πανεπιστημίου (Pyrgiotakis 1991: 5).

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται μια σύντομη αναφορά στις διεθνείς εξελίξεις της δεκαετίας του 1960. Εκείνη ακριβώς τη δεκαετία, το πανεπιστήμιο αναγνωρίστηκε ως το πλέον προνομακό πεδίο της αμφισβήτησης του πολι-

τικού και κοινωνικού status quo. Σημαντική ήταν η ενίσχυση των Κοινωνικών Επιστημών και η ανάληψη από αυτές του κύριου βάρους της επιστημονικά νομιμοποιημένης αμφισβήτησης των παραδοσιακών δομών και ιεραρχιών, όσο και της ακαδημαϊκής γνώσης. Η φαινομενολογία και ο υπαρξισμός εκλαϊκεύτηκαν (ειδικά λόγω της δυναμικής παρέμβασης στα κοινωνικά δρώμενα διανοούμενων όπως ο Jean Paul Sartre), και τα πανεπιστήμια 'εμφανίστηκαν να προαναγγέλλουν μια ύστερη νεωτερικότητα εν τη γενέσει' (Bash 2000: 84). Στο πλαίσιο αυτό, αμφισβητήθηκαν οι καθιερωμένες 'εγκυρότητες' (Τσάτσος 1980) και η 'γνώση' παραχώρησε έδαφος στην 'ποιικιλία των θέσεων, απόψεων και ιδεολογιών' (Bash 2000: 84). Το κλίμα αυτό διατηρήθηκε (με μειωμένη ένταση) και την επόμενη δεκαετία.⁵ Σε κάθε περίπτωση, το φοιτητικό κίνημα έδειχνε στην αρχή της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας να είναι νομιμοποιημένο στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας και, παράλληλα, ήταν ιδιαίτερα ισχυρό. Μαζί με διανοούμενους, πολιτικούς και (όχι ιδιαίτερα πολυπληθείς) ομάδες ακαδημαϊκών ταγών ζητούσε, όχι σπάνια με μαξιμαλιστικό τρόπο, τη ριζική μεταρρύθμιση του πανεπιστημίου. Αρδευόταν δε νομιμοποίηση από τις ίδιες τις συνθήκες που επώαζαν το νεωτερικό πολιτειακό αξίωμα της εμπράγματης λαϊκής κυριαρχίας. Ομάδες ενδιαφέροντος και πίεσης παρήγαγαν πλέον την 'κοινή' τους μεταρρυθμιστική 'γνώμη', με τρόπο που την έρχιζε ως μείζον τεκμήριο της συλλογικής τους ελευθερίας,⁷ αλλά και του δικαιώματος στην ελευθερία μιας ολόκληρης κοινωνίας.

Ο Δημήτρης Τσάτσος, υφυπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με αποκλειστική αρμοδιότητα την Ανώτατη Εκπαίδευση, έδειξε από την πρώτη στιγμή να μην αγνοεί τη γενικευμένη αυτή μεταρρυθμιστική πρόθεση. Εξορθολογίζοντας ευθύς αμέσως τις προτεραιότητες ιεραρχεί τις αναγκαίες παρεμβάσεις σε μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες. Βραχυπρόθεσμα, δηλαδή πάραυτα, έπρεπε να αποκατασταθεί η ελευθερία και η νομιμότητα στα πανεπιστήμια, να απομακρυνθούν οι συνεργάτες της δικτατορίας και να εξασφαλισθεί το πανεπιστημιακό άσυλο. Μακροπρόθεσμα, όφειλε όλα αυτά να κατοχυρωθούν θεσμικά, ώστε να αποφευχθεί κάθε κίνδυνος νέας εκτροπής στο μέλλον, που δεν ήταν καθόλου απαλλαγμένο από αβεβαιότητες. Για τον σκοπό αυτό, έρχεται στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης μαζί με τους στενούς συνεργάτες του, Δ. Μαρωνίτη, Δ. Φατούρο και Π. Κανελάκη, από όπου συμβολικά κηρύσσουν ελεύθερα τα ελληνικά πανεπιστήμια στο σύνολό τους.⁸ Μέσα σε ένα αληθινό παραλήρημα, φοιτητές, καθηγητές και απλοί πολίτες, ξεσπούν σε ένα μεγαλειώδες αγκάλιασμα πολιτικής και ακαδημαϊκής ελευθερίας.

Όμως, ο δρόμος από τη διακήρυξη ως την υλοποίηση και την πράξη ήταν ακόμη μακρύς, ακανθώδης και δύσβατος. Το τίμημα της υποταγής του πανεπιστημίου ήταν βαρύ, το πλήγμα βαθύτατο και οι συνεργάτες του δικτατορικού καθεστώτος έπρεπε να απομακρυνθούν, αφού μόνο έτσι θα μπορούσε να αποκατασταθεί η ηρεμία και η τάξη στον πανεπιστημιακό χώρο, που έπρεπε να βρει ξανά το δρόμο της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της διδασκαλίας και της έρευνας. Ανάγκη, λοιπόν, η ‘κάθαρση’ να προχωρήσει πάραυτα και έντιμα. Και εδώ είναι το κρίσιμο σημείο: πώς οριοθετείς και πώς διευθετείς με εντιμότητα την ευθύνη; Μέχρι πού εκτείνεται η ανοχή και με ποια κριτήρια νομιμοποιείς τη συγγνώμη και από πού και πέρα δεν ανέχεσαι, αποδίδεις ενοχή, παρεμβαίνεις και επιβάλλεις κυρώσεις;

Αυτή η λεπτή διάκριση μεταξύ ανοχής και ενοχής γίνεται ακόμη πιο δύσκολη γιατί υπάρχουν πρόσωπα, παρεμβάσεις, αποκρύπτονται και αποσιωπούνται στοιχεία ή αντιστρόφως μεγιστοποιούνται γεγονότα, χαλκεύονται και κατασκευάζονται ακόμη ένοχοι και ενοχές. Είναι ένα δύσκολο κεφάλαιο της εκπαιδευτικής μας Ιστορίας που ακόμη δεν έχει μελετηθεί σε βάθος. Όμως, παρά τις λεπτές ισορροπίες, τις ποικίλες αντιδράσεις, τις πιέσεις και τους εκφοβισμούς, η αποχυντοποίηση θα προχωρήσει χάρη στην επιμονή του πολιτικού ανδρός Δημήτρη Τσάτσου και των άλλων μελών της επιτροπής, που όντας ταυτόχρονα οι ίδιοι ακαδημαϊκοί γνωρίζουν καλύτερα παντός άλλου τι σημαίνει ανελεύθερο πανεπιστήμιο. Γι’ αυτό και παραμένουν αταλάντευτοι και ανυποχώρητοι, ώσπου η αποχυντοποίηση γίνεται πράξη. Θεωρούμε ότι αυτό εξισορρόπησε, κατά κάποιον τρόπο, το προηγηθέν όνειδος και παρέδωσε το πανεπιστήμιο απελευθερωμένο όχι μόνο από το καθεστώς, αλλά και από τις ίδιες τις τύψεις που θα έπρεπε να το βαρύνουν για τη στάση του κατά τη διάρκεια της δικτατορίας.

Όμως, όλες αυτές οι ακαδημαϊκές ελευθερίες δεν πρέπει να μένουν προσωρινά επιτεύγματα και οι θεμελιώδεις αρχές της λειτουργίας του πανεπιστημίου δεν πρέπει να αφεθούν στην καλή διάθεση των προσώπων, αλλά να διασφαλιστούν με θεσμικές ρυθμίσεις. Για τον σκοπό αυτό, συγκροτείται ήδη από τις 17 Αυγούστου του 1974 επιτροπή για τη σύνταξη Καταστατικού Χάρτη για τα Α.Ε.Ι.⁹ Η επιτροπή απαρτίζεται από διακεκριμένους επιστήμονες και διανοούμενους, οι οποίοι εργάζονταν στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, όπως ο Σάκης Καράγιωργας,¹⁰ ο Νίκος Πουλαντζάς, ο Μανώλης Ανδρόνικος, ο Κωνσταντίνος Κριμπάς, ο Δημήτρης Φατούρος, ο Δημήτρης Μαρωνίτης, ο Νίκος Μουζέλης και ο Ν. Παπαντωνίου, ενώ πρόεδρος της τίθεται ο ίδιος ο υφυπουργός Δημήτρης Τσάτσος¹¹ και αντιπρόεδρος ο Ν. Παπαντω-

νίου. Η Επιτροπή Τσάτσου, μετά από εντατικές εργασίες σε συλλογικό επίπεδο (οι οποίες περιλάμβαναν και την επεξεργασία ατομικών προτάσεων και εισηγήσεων που κατέθεταν μέλη της Επιτροπής κατά τη διάρκεια των εργασιών της¹²) καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις, μετά από 14 συνεδριάσεις, στις 13 Νοεμβρίου του 1974.¹³ Εμφορούμενη όμως από μια ανοικτή δημοκρατική αντίληψη για τη διαδικασία σύνταξης Καταστατικού Χάρτη και προβάλλοντας in praxi την ανάγκη για συμμετοχικότητα αλλά και αντιπροσωπευτικότητα ενός μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος τέτοιας σημασίας, αιτείται

- την κατάθεση σχετικών προτάσεων από τα ΑΕΙ,
- τη διεύρυνση της επιτροπής, αλλά και
- την ενίσχυση της με νομικούς ώστε να διευκολυνθεί η *‘νομοτεχνική διατύπωση των προτάσεών της’* και να καταστεί δυνατός ο λειτουργικός μετασχηματισμός των προτάσεων-αρχών σε συγκεκριμένα μέτρα.

Στην κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας που, όπως είδαμε, προέκυψε από τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου, τη θέση του υφυπουργού Παιδείας ανέλαβε ο καθηγητής Δημήτρης Ευρυγένης, ο οποίος προβαίνει σε ανασυγκρότηση της επιτροπής που είχε συστήσει ο Δ. Τσάτσος.¹⁴ Η επιτροπή με τη νέα της σύνθεση αναλαμβάνει να συνεχίσει το έργο της πρώτης, το οποίο σέβεται και εκτιμά. Τελικά αυτό που επιχειρείται είναι μια συνθετική διαδικασία, στη βάση των αιτημάτων της επιτροπής Τσάτσου, γι’ αυτό και το νομοσχέδιο που εκπονήθηκε έγινε γνωστό έκτοτε ως *‘νομοσχέδιο Τσάτσου - Ευρυγένη’*. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο υπουργός Παιδείας Π. Ζέππος, γνωρίζοντας την εκτίμηση και το κύρος που απολάμβανε η επιτροπή Τσάτσου με την αρχική, αλλά και με την αναθεωρημένη αργότερα σύνθεσή της, και θέλοντας να αξιοποιήσει το στοιχείο αυτό είχε περίπου ως μόνιμη επωδό των απαντήσεων του σε επερωτήσεις βουλευτών την στερεότυπη φράση: *‘το όλον θέμα ετέθη υπ’ όψιν της ομάδος επεξεργασίας προς εκπόνησιν της νομοθεσίας διά τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα’*.¹⁵

Ενώ συνεχίζονταν ακόμη οι εργασίες της επιτροπής Ευρυγένη, αποστέλλονται από το Υπουργείο στα Πανεπιστήμια και τους ενδιαφερόμενους φορείς

- τα έγγραφα που σχετίζονται με το έργο και τις προτάσεις της πρώτης επιτροπής (επιτροπή Τσάτσου) αλλά και
- οι, υπό διαμόρφωση ακόμα, απόψεις της δεύτερης επιτροπής (επιτροπή Ευρυγένη) σχετικά με τη διαίρεση των Σχολών σε Τομείς (Βουχέα/Γαβρόγλου 1982: 74).

Η επιτροπή Ευρυγένη φαίνεται ότι, στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των εργασιών της έλαβε υπόψη και την 'Εισήγηση για τη συμμετοχή του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών στα διοικητικά όργανα των ΑΕΙ', καθώς επίσης, και την 'Εισήγηση για τους Τομείς', που κατέθεσαν, στην πρώτη Επιτροπή το 1974, ο Νίκος Μουζέλης σε συνεργασία με τον Νίκο Πουλιαντζά αντίστοιχα. Εδώ, πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δυο εισηγήσεις αφήνουν ανοικτό το περιθώριο για την αναγωγή των Τομέων σε βασική ακαδημαϊκή μονάδα, διευκρινίζοντας ότι *'τα departments, όπως τουλάχιστον λειτουργούν στις αγγλοσαξωνικές χώρες, δεν καθορίζονται με κριτήρια αποκλειστικά ενδο-επιστημονικά, το department δεν είναι απλώς μια αυτόνομη ακαδημαϊκή μονάδα αλλά συγχρόνως και κυρίως έχει αυτονομία στον εκπαιδευτικό και ερευνητικό τομέα'*.¹⁶ Τελικά, η επιτροπή παρέδωσε ένα Σχέδιο Νόμου Πλαισίου 'για την Οργάνωση και Λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων',¹⁷ το οποίο αποτελεί επεξεργασμένη και τροποποιημένη εκδοχή των προτάσεων της επιτροπής Τσάτσου. Το νομοσχέδιο αυτό παραδόθηκε στις 16 Ιουνίου του 1975, ενώ η επιτροπή Ευρυγένη, κινούμενη στη συναινετική παράδοση που είχε εγκαινιάσει η Επιτροπή Τσάτσου ζήτησε συγχρόνως τη συμμετοχή στην επιτροπή *'που θα συγκροτηθεί για την τελική διατύπωση του σχεδίου νόμου-πλαισίου'* εκπροσώπων όλων των πανεπιστημιακών φορέων-ομάδων ενδιαφέροντος, ήτοι *'των καθηγητών-υφηγητών, των επιμελητών-βοηθών και των φοιτητών'*.¹⁸

4. Η κατάσταση στα ΑΕΙ πριν την κατάθεση του νομοσχεδίου

Το νομικό πλαίσιο των ελληνικών ΑΕΙ ίσχυε από το 1932 και ήταν ήδη ξεπερασμένο από την κοινωνική και την επιστημονική πραγματικότητα. Επρόκειτο για τον νόμο 5343/1932, ψηφισμένο από την τότε κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, ύστερα από εμπεριστατωμένη πρόταση του γνωστού μαθηματικού Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή (Πυργιωτάκης/Παπαδάκης 2001: 337 επ.). Ο Καραθεοδωρής, διαθέτοντας μια μεγάλη εμπειρία πολλών γερμανικών πανεπιστημίων στην ίδρυση ή στην αναδιοργάνωση των οποίων είχε προσφέρει τα μέγιστα, επεξεργάστηκε τότε μια ρηξικέλευστη πρόταση από την οποία προέκυψε ο παραπάνω νόμος, που για την εποχή του ήταν από τους πλέον σύγχρονους. Όμως, ήδη πριν από τη δικτατορία είχε αρχίσει να ξεπερνιέται από τα επιστημονικά και τα κοινωνικά δεδομένα και ήταν πλέον ανάγκη να επιχειρηθεί άμεσα η αντικατάστασή του. Η ανάγκη αυτή είχε γίνει πλέον εντονότατη με την απριλιανή δικτατορία καθώς με αυτή εισχωρεί

στο ακαδημαϊκό πεδίο ένα ιδιαίτερα αυστηρό καθεστώς τιμωρητικής επιτήρησης και ιδεολογικού ελέγχου. Η δικτατορία, προφασιζόμενη τον κομμουνιστικό κίνδυνο, νομοθετεί και εφαρμόζει μια πλειάδα πειθαρχικών πρακτικών στους ενοίκους του πανεπιστημιακού πεδίου. Θέτει σε διαθεσιμότητα ακαδημαϊκούς λειτουργούς, των οποίων η συμπεριφορά κρίνεται ιδεολογικά έγκομη και ασυμβίβαστη προς την ιδιότητά τους¹⁹ και αποφασίζει την απόλυση όσων (θεωρούνται ότι) εμφορούνται από κομμουνιστικές και αντεθνικές ιδέες.²⁰ Με τον Αναγκαστικό Νόμο (στο εξής Α.Ν.) 553/1968 *‘Περί του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού’*²¹ των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, προσδιορίζει επίσης ως βασικές προϋποθέσεις για την κατάληψη των σχετικών θέσεων, την ‘ηθική καταλληλότητα’ και τον πρότερο (ηθικά και ιδεολογικά) ‘ανεπλήρωτο’ βίο (Αρθ. 6 παρ. 1γ). Τα τέλη του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού, μάλιστα, υποχρεώνονται στην υποβολή έγγραφης σχετικής δήλωσης (Αρθ. 6 παράγρ. 1γ). Παράλληλα με το Ν.Δ. 670/70, σε μια προσπάθεια να διασφαλιστεί η πληρέστερη άσκηση του ελέγχου και της εποπτείας στον πανεπιστημιακό χώρο, αποφασίζεται ο διορισμός των πρυτανικών αρχών από το χουντικό κράτος.

Αντίστοιχο είναι το προβλεπόμενο πειθαρχικό πλαίσιο και για τους φοιτητές, για τα πειθαρχικά ζητήματα των οποίων, η δικτατορική κυβέρνηση προβαίνει στην ίδρυση του σπουδαστικού Τμήματος της Γ’ Ασφάλειας²². Η πρόθεση, ωστόσο, για έλεγχο και εποπτεία των πανεπιστημίων από το καθεστώς μορφοποιείται εν τέλει νομοθετικά από το Σύνταγμα του 1968. Το τελευταίο επαναφέρει τον παλαιότερο θεσμό (Αλιβιζάτος 1983: 602) του Κυβερνητικού Επιτρόπου, θεσμός που στα χέρια του δικτατορικού καθεστώτος διεξάγεται ωμά και γίνεται πολλαπλά επικίνδυνος.²³ Το Σύνταγμα του 1968 συμπληρώνεται από το *προσχέδιο Νομοθετικού Διατάγματος ‘Περί Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων’* του 1973,²⁴ το οποίο συνέταξε ειδική επιτροπή υπό την προεδρία του ακαδημαϊκού Ξανθάκη.²⁵ Έτσι, η χάραξη της κυβερνητικής πολιτικής για τα πανεπιστήμια ανατίθεται στο επταμελές Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας,²⁶ ενώ η εποπτεία και η εκπροσώπηση της στα πανεπιστήμια αποτελεί αρμοδιότητα των Κυβερνητικών Επιτρόπων.

Η διαδικασία εκλογής καθηγητών κατ’ ουσίαν ανατίθεται στον ίδιο τον υπουργό Παιδείας, στον οποίο υποβάλλονται τα πρακτικά της εκλογής και η Εισηγητική Έκθεση. Ο υπουργός Παιδείας διατηρεί το δικαίωμα να αρνηθεί τον διορισμό του εκλεγμένου καθηγητή και να αναθέσει τη διαδικασία εκ νέου σε επιτροπή ειδικών (επί του αντικειμένου) τακτικών καθηγητών του ίδιου ή και αντίστοιχου άλλου Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος.

Αναφορικά με την εκπροσώπηση των φοιτητών, το Ν. Δ. 93/ 1969 (ΦΕΚ Α. ' 8), ορίζει τον διορισμό και όχι την εκλογή των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων τους. Η δε συμμετοχή των εκπροσώπων τους στις συνεδριάσεις της Συγκλήτου επιτρέπεται αποκλειστικά και μόνο στις περιπτώσεις που συζητούνται φοιτητικά θέματα και τότε πάλι χωρίς το δικαίωμα της ψήφου. Το Άρθρο 114 προβαίνει σε περισσότερο ακριβείς διευκρινίσεις σχετικά με τον φοιτητικό συνδικαλισμό. Οι φοιτητές για την πραγματοποίηση των συναθροίσεών τους θα πρέπει να ενημερώνουν λεπτομερώς τον Πρύτανη ή τον Κοσμήτορα της Σχολής, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη σχετική άδεια. Στις περιπτώσεις που οι φοιτητές παραβλέπουν το εν λόγω τυπικό ή αψηφούν την άρνηση της σχετικής άδειας, υφίστανται ανάλογες πειθαρχικές κυρώσεις. Αντίστοιχες, ωστόσο, κυρώσεις αντιμετωπίζουν και:

- όσοι επιτρέπουν την προσέλευση, σε φοιτητικές εκδηλώσεις, ατόμων που δεν έχουν τη φοιτητική ιδιότητα και παρόλα αυτά παρευρίσκονται, άνευ άδειας του Πρυτάνεως ή του Κοσμήτορος (Άρθ. 115 παρ. 2),
- όσοι μετέχουν σε συναθροίσεις που στοχεύουν στη διάδοση ανατρεπτικών ιδεών (Άρθ. 115 παρ. 3),
- όσοι αποτελούν μέλη της διοικήσεως φοιτητικών σωματείων²⁷ και δεν ενημερώνουν τον Πρύτανη ή τον Κοσμήτορα για την ίδρυση, το καταστατικό λειτουργίας αλλά και την (ενδεχόμενη) διάλυσή τους (Α. 116 π. 2).

Το 'προσχέδιο' Νομοθετικού Διατάγματος της Επιτροπής Ξανθάκη, διαδέχεται ένα χρόνο περίπου μετά (Σεπτέμβριος 1973)²⁸ η δημοσίευση της εισήγησης της Ειδικής Επιτροπής 'επί θεμάτων Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως', υπό το συντονισμό του τακτικού καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Παναγιώτη Χρήστου. Η Επιτροπή αυτή αποτέλεσε μία από τις τρεις υποεπιτροπές που ιδρύθηκαν κατόπιν προτάσεως²⁹ της ευρύτερης Επιτροπής Παιδείας της Χούντας.³⁰ Οι προτάσεις της ειδικής επιτροπής εμφανίζουν ωστόσο σημαντικές αποκλίσεις από το ευρύτερο πνεύμα της πολιτικής της Χούντας σχετικά με τα Πανεπιστήμια.

Τελικά, η Κεντρική Επιτροπή Παιδείας, υπό την εποπτεία και τον συντονισμό της οποίας, όπως ήδη αναφέραμε, λειτουργούσε και η Ειδική Επιτροπή, υπέβαλλε τα πορίσματά της στην κυβέρνηση, μετά από 68 συνεδρίες, την 23η Οκτωβρίου 1973.³¹ Εκ των πορισμάτων αυτών, το μέρος εκείνο που αναφέρεται στην Ανώτατη Εκπαίδευση³² αποτελεί ουσιαστικά σύνθεση

- της εισήγησης της Ειδικής Επιτροπής, όπως αυτή υποβλήθηκε προς μελέτη στα μέλη της Επιτροπής Παιδείας στις 27-12-72,³³

- μιας γραπτής εισηγήσεως του συντονιστή των εργασιών της Ειδικής Επιτροπής και μέλους της Επιτροπής Παιδείας, καθηγητή Π. Χρήστου και
- των προτάσεων της Επιτροπής Ξανθάκη, όπως αυτές εξετέθησαν στο Προσχέδιο Νομοθετικού Διατάγματος 'Περί Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων'.³⁴

Πρόκειται για πορίσματα, που η δικτατορία δεν πρόλαβε να θέσει σε εφαρμογή. Συγκεφαλαιώνοντας όσα περιληπτικά αναφέραμε για θεσμικές εξελίξεις, νομοθετικά ενεργήματα και εγχειρήματα και πολιτικές πρακτικές την περίοδο της επταετίας, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι την έναρξη του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος της Επιτροπής Τσάτσου, η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα παρουσίαζε τα εξής χαρακτηριστικά:

- βασική ακαδημαϊκή μονάδα ήταν η έδρα,
- το μοντέλο διοίκησης των πανεπιστημίων ήταν εμφανώς συγκεντρωτικό,
- ο έλεγχος του κράτους ήταν άμεσος και αποκάλυπτος, κατάσταση που συμβολικά απηχούσε η (επανα)θεσμοθέτηση από τη δικτατορία του Κυβερνητικού Επιτρόπου,
- ο όποιος πολιτικός ρόλος των φοιτητών ήταν συρρικνωμένος (για την ακρίβεια ανύπαρκτος, στο μέτρο που η εμπράγματη πολιτική τους εμπλοκή εθεωρείτο έκνομη και εδιώκετο), ενώ δεν υπήρχε καμιά μέριμνα για ουσιαστική συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων,
- αντίστοιχη ανυπαρξία συμμετοχικών δικαιωμάτων διέκρινε και το θεσμικό καθεστώς των λοιπών ενδοσυστημικών ομάδων ενδιαφέροντος (επιμελητές, κ.λπ.), πλην των τακτικών καθηγητών-εδρούχων,
- η ενδοσυστημική δομή εξουσίας ήταν σαφώς ιεραρχική (πυραμιδικής μορφής) και χαρακτηριζόταν από τα στοιχεία της ιδεολογικής επιτήρησης και ελέγχου (φάκελος φοιτητή και επαναφορά πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων), εμβαπτιζόμενη σε ηθικά κατηγορήματα και εθνικιστικές αιτιάσεις,
- μέσα σε αυτό το πλαίσιο πολλαπλά νομοθετικά ενεργήματα, αλλά και συναφείς δράσεις (των κρατικών μηχανισμών και δη της Ασφάλειας και της ΕΤΑ- ΕΣΑ) συνέβαλαν στην εκτεταμένη ποινικοποίηση της συμπεριφοράς, αλλά και του μη εθνικά και ιδεολογικά ορθοδόξου σκέπτεσθαι στα πανεπιστήμια,
- δεν γινόταν καν λόγος για πανεπιστημιακό άσυλο και η οποιαδήποτε εκδοχή ασυλιακών δομών στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης ήταν άγνωστη,
- δεν υπήρχε κεντρική ερευνητική πολιτική ή έστω δέσμες νομοθετικών

ρυθμίσεων-διατάξεων που να μεριμνούν για την έρευνα στα πλαίσια μιας ενιαίας στρατηγικής,

- το εξεταστικό σύστημα (διαδικασίες εξετάσεων) χαρακτηρίζονταν από τις ελάχιστες ευκαιρίες που έδινε στον φοιτητή και την απουσία μέριμνας για τις ειδικές κατηγορίες (ομάδες με στοιχεία ευπάθειας),
- τέλος, τα συγγράμματα διανεμόνταν δωρεάν (Ν.Δ. 95/1969 ΦΕΚ Α' 25), ενώ ελήφθησαν και κάποια ακόμα 'φιλολαϊκά' μέτρα, όπως η καθιέρωση του θεσμού των επικουρικών καθηγητών³⁵ που διευκολύνει την εξέλιξη στον διδακτικό φορέα και ευνοεί την είσοδο, ένταξη και παραμονή νέων (ή έστω νεότερων των υπαρχόντων) επιστημόνων στο πεδίο της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Τέτοια μέτρα, εντασσόμενα τόσο στο μεταρρυθμιστικό όσο και στο ευρύτερο ιστορικο- πολιτικό συγκείμενο, δεν μπορούν παρά να ιδωθούν σε σχέση με την ευρύτερη προσπάθεια της δικτατορίας για κεντρικό έλεγχο των πανεπιστημίων και την εγκαθίδρυση μηχανισμών πολυεπίπεδης και πολυλογικής άσκησης της 'κρατικής εποπτείας' σε αυτά. Με δεδομένη τη σχέση εξουσίας και γνώσης, οφειλόμε να μην αποκλείσουμε το ενδεχόμενο με αυτή τη μεταρρυθμιστική πράξη η δικτατορία να αποσκοπούσε:

1. στην παρουσίαση ενός 'φιλολαϊκού' χαρακτήρα στην πολιτική της γενικότερα, με απώτερο σκοπό να κατασκευάσει ή έστω να επιδιώξει τις συναινέσεις που τις έλειπαν, και
2. στον έλεγχο της παρεχόμενης και δη διαχεόμενης στο πεδίο (της ανώτατης εκπαίδευσης) γνώσης.³⁶

Σε κάθε περίπτωση ο λόγος, οι πρακτικές αλλά και η νομοθετική δράση του καθεστώτος της 21ης Απριλίου, αναφορικά με τα πανεπιστήμια, χαρακτηρίζονται από τη μεγιστοποίηση της εποπτείας και του ελέγχου και από την προσπάθεια επιβολής σκληρής στρατιωτικής πειθαρχίας σε όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, έτσι που το πανεπιστήμιο να μη μοιάζει με τον εαυτό του. Τα πολλά και ποικίλα (άλλοτε επιτυχημένα και άλλοτε όχι) νομοθετικά ενεργήματα στόχευσαν στη νομιμοποίηση μιας εξουσίας που κατέχεται παράνομα και μιας ωμής και κυνικής βίας που ασκείται χάριν της 'νέας νομιμότητας'. Μια τέτοια εξουσία, ασκούμενη επί επτά συναπτά έτη, χωρίς καμιά αντίδραση από τη μεγάλη πλειοψηφία των πανεπιστημιακών δασκάλων (με σημαντικές αλλά τραγικά λίγες εξαιρέσεις), διαμόρφωσε το πανεπιστήμιο, το οποίο μετά την αποχουντοποίηση για την οποία έγινε λόγος παραπάνω, κλήθηκαν να μεταρρυθμίσουν τα μέλη των Επιτροπών Τσάτσου-Ευρυγένη, στην αγωγή της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας.

5. Το νομοσχέδιο: φαινομενολογική καταγραφή

Στο κεφάλαιο αυτό προβαίνουμε σε συνοπτική, κατ' ανάγκην, παρουσίαση του νομοσχεδίου. Στην παρουσίαση αυτή καταβάλλεται διπλή προσπάθεια. Αρχικά, παρουσιάζεται μια ευσύνοπτη και άκρως περιληπτική παρουσίαση με τα κεφάλαια και τα θέματα που κάθε κεφάλαιο διαλαμβάνει. Ακολουθεί η παρουσίαση των κυριοτέρων σημείων του νομοσχεδίου, επίσης, σε μικρά επιμέρους κεφάλαια, στα οποία κατά κύριο λόγο αποτυπώνεται το πνεύμα και η βαθύτερη ουσία του.

Για πληρέστερη φαινομενολογική καταγραφή του νομοσχεδίου, δίνουμε αρχικά τη γενική του περιγραφή με όλα τα άρθρα και τις διατάξεις που περιλαμβάνει και, στη συνέχεια, προσπαθούμε να αναδείξουμε τις κυριότερες διατάξεις και τα σημεία εκείνα που θεωρούμε ότι εμπεριέχουν τη βαθύτερη ουσία και εκφράζουν τις προθέσεις και το βαθύτερο πνεύμα του.

5. 1. Η γενική εικόνα του νομοσχεδίου

Το νομοσχέδιο των Τσάτσου-Ευρυγένη συνοδεύεται από μια σύντομη εισηγητική έκθεση. Αναφέρεται κυρίως στον τρόπο συγκρότησης (με υπουργό τον Ν. Λούρο στις 17-8-1974) και ανασυγκρότησης (με υπουργό τον Π. Ζέππο στις 4.12.1974) της επιτροπής, στον τρόπο και τη διαδικασία των εργασιών της, χωρίς να παραλείπει να εκθέσει τις προθέσεις και τους στόχους του νομοσχεδίου, έστω και μόνο περιληπτικά. Αποτελείται από 161 άρθρα, χωρισμένα σε οκτώ κεφάλαια, καθένα από τα οποία φέρει τον δικό του σαφή και εύγλωττο τίτλο, προσδιορίζοντας έτσι το θεματικό πεδίο των διατάξεών του.

Το πρώτο κεφάλαιο 'Γενικά διατάξεις', αποτελείται από πέντε άρθρα (1-5), ορίζει τα ιδρύματα τα οποία αφορά ο υπό εκπόνηση νόμος-πλαίσιο, τον τρόπο ίδρυσης νέων ΑΕΙ και αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του στη ρύθμιση του πανεπιστημιακού ασύλου. Ακολουθεί το κεφάλαιο 'Διοικήσεις' (Άρθρα 6 - 20), στο οποίο περιγράφονται τα προβλεπόμενα όργανα διοίκησης ιδρυμάτων με μία σχολή και ιδρυμάτων 'τα οποία έχουν σχολές πλείονας της μιας'. Στη συνέχεια ορίζονται τα καθήκοντα, οι αρμοδιότητες και ο τρόπος λειτουργίας εκάστου διοικητικού οργάνου με αναλυτικό τρόπο. Ειδικό κεφάλαιο (κεφ. Γ') αφιερώνεται στη νέα αυτόνομη ακαδημαϊκή και διοικητική μονάδα, τους 'Τομείς' (Άρθ. 21- 34), που πρόκειται να αντικαταστήσουν την έδρα και που η ίδρυσή τους προτείνεται με το παρόν νομοσχέδιο για πρώτη φορά στα ελληνικά πανεπιστήμια.

Το μεγαλύτερο κεφάλαιο του νόμου αναφέρεται στο *‘Διδακτικόν προσωπικόν’* (Άρθ. 35 - 122). Το κεφάλαιο αυτό απαρτίζεται από τέσσερα υποκεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στο *‘κύριον διδακτικόν προσωπικόν’* και κάνει διάκριση ανάμεσα στις ακόλουθες διαβαθμίσεις ή κατηγορίες: τακτικοί καθηγητές, έκτακτοι επί τριετή θητεία καθηγητές, ομότιμοι καθηγητές, πρόσεδροι καθηγητές, υφηγητές, επισκέπτες καθηγητές και ειδικοί επιστήμονες. Το δεύτερο αναφέρεται στο *‘επιστημονικόν βοηθητικόν προσωπικόν’*, αποτελούμενο *‘εξ επιμελητών και βοηθών’*, για τους οποίους ορίζει διαδικασίες πρόσληψης ή ανανέωσης της σύμβασής τους, καθήκοντα, υποχρεώσεις, κ.λπ. Το τρίτο και το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται στους δασκάλους ξένων γλωσσών, γυμναστές, κ.λπ. και στο τεχνικό βοηθητικό προσωπικό αντίστοιχα.

Το επόμενο κεφάλαιο (κεφ. Ε΄) ρυθμίζει τα θέματα των φοιτητών. Επειδή τα δικαιώματα των φοιτητών (συμμετοχή στα όργανα διοίκησης, κ.λπ.) ρυθμίζονται στα προηγούμενα κεφάλαια, εδώ η αναφορά περιορίζεται σε τρία και μόνο άρθρα (123 - 125) που αφορούν τις ακαδημαϊκές ελευθερίες, τις κοινωνικές παροχές (φοιτητικά δάνεια, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κ.λπ.) και τα των φοιτητικών συλλόγων. Ακολουθεί το κεφάλαιο Στ΄ *‘Περί Σπουδών Διδασκαλία’* (Άρθ. 126 - 148), όπου ορίζονται γενικές αρχές της διδασκαλίας, τα θέματα της φοίτησης, χρόνος, πρόγραμμα, μετεγγραφές, κ.ά.), εξετάσεις και αξιολόγηση των φοιτητών και η απονομή διδακτορικών διπλωμάτων. Έπεται το κεφάλαιο *‘Πειθαρχικαί Διατάξεις’* (κεφ. Ζ΄, Άρθ. 149 - 159), στο οποίο ορίζονται οι ποινές, τα περί πειθαρχικού συμβουλίου, οι τρόποι λειτουργίας των σχετικών οργάνων και της επιβολής ποινών κατά περίπτωση. Το νομοσχέδο κλείνει με το τελευταίο και μη τιτλοφορούμενο κεφάλαιο Η΄, αποτελούμενο από δύο άρθρα (Άρθ. 160-161). Εξ αυτών το πρώτο ορίζει τον τρόπο σύστασης νέων θέσεων διοικητικού προσωπικού και το επόμενο τον τρόπο ίδρυσης ινστιτούτων, σπουδαστηρίων, κλινικών, μουσείων, κ.λπ. Μετά την πρώτη αυτή γενική εικόνα του νομοσχεδίου, προβαίνομε στις επόμενες σελίδες σε ειδική αναφορά των σημείων εκείνων που φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη σημασία.

5.2. Η κατοχύρωση του πανεπιστημιακού ασύλου

Οι νομοθέτες καθιστούν σαφές, ήδη από την εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου, ότι ο νόμος-πλαίσιο θα κατοχυρώνει την αυτονομία και την οικονομική αυτοτέλεια των ΑΕΙ, ενώ λίγο πιο κάτω κάνουν αναφορά στη *‘ρητή αναγνώριση του πανεπιστημιακού ασύλου’* και είναι σαφές ότι η επιτροπή

επιχειρεί να ρυθμίσει οριστικά ένα από τα πλέον ζέοντα ζητήματα της πρώιμης Μεταπολίτευσης. Στο ίδιο το νομοσχέδιο τονίζεται emphaticά: *‘Έκαστον ανώτατον εκπαιδευτικόν ίδρυμα αποτελεί άσυλον εντός των ορίων του οποίον περιλαμβάνονται και μη περιφραγμένοι περίβολοι οι προωρισμένοι εις εξυπηρέτησιν των σκοπών αυτού. Η παραβίασις του ασύλου απαγορεύεται...’* (Άρθ. 5 παρ. 1). Το άρθρο 4 του προτεινόμενου νόμου-πλαισίου γίνεται πιο συγκεκριμένο, διευκρινίζοντας ότι *‘απαγορεύεται πάσα αστυνόμευσις των μελών των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων’*.

Η άδεια επέμβασης της αστυνομικής δύναμης μπορούσε να δοθεί μόνο από τη Σύγκλητο ή, σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, από τον Πρύτανη, τον Αντιπρύτανη και τον Προπρύτανη *‘κατόπιν κοινής αποφάσεώς των, κυρουμένης υπό της Συγκλήτου, συγκαλουμένης προς τούτο αμελλητί’* (Άρθ. 5, παρ. 2). Τα ίδια όργανα επιφορτίζονται και με την απόφαση χορήγησης αδειών για τη διενέργεια έρευνας εντός του Πανεπιστημίου. Προβλέπεται, τουλάχιστον, τριμηνή φυλάκιση για την παραβίαση των διατάξεων περί ασύλου. Τέλος, το μοναδικό νόμιμο ενδεχόμενο παραβίασης του ασύλου αφορά στις περιπτώσεις εκείνες που τελείται κακούργημα κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας κάποιου.

5.3. Η κατάργηση της έδρας και η δημιουργία τομέων

Η πιο ρηξικέλευθη και άκρως καινοτόμα ρήξη την οποία επιχειρήσαν οι επιτροπές Τσάτσου-Ευρυγένη είναι χωρίς αμφιβολία η κατάργηση της έδρας και η θέσπιση του τομέα (Άρθ. 21 § 34). Σύμφωνα με το νομοσχέδιο (Άρθ. 21) *‘ο τομέυς αποτελεί τη βασικήν ακαδημαϊκήν μονάδα και διαθέτει επιστημονικήν και ερευνητικήν αυτονομίαν’*. Για να γίνει αντιληπτή η σημασία του μεταρρυθμιστικού αυτού μέτρου, πρέπει να λεχθεί ότι, σύμφωνα με την ως τότε δομή των πανεπιστημίων, οι Σχολές δεν ήταν διαφοροποιημένες σε τμήματα ή άλλη μονάδα. Παρέμεναν ενιαίες, αποτελούμενες από έδρες. Κάθε έδρα συνιστούσε αυτόνομη εκπαιδευτική μονάδα και ο καθηγητής, κάτοχος της έδρας, συγκέντρωνε στα χέρια του όλη την εκπαιδευτική και διοικητική εξουσία επί των άλλων μελών της έδρας. Κατά την πρόταση του νομοσχεδίου, με απόφαση της Σχολής που έπρεπε να εγκριθεί από τη Σύγκλητο και να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Άρθ. 23, παρ. 1) μπορούσαν να συνενωθούν τρεις τουλάχιστον έδρες συγγενών αντικειμένων και να αποτελέσουν έναν τομέα. Με απόφασή του, μάλιστα, που εγκρίνεται από τη σύγκλητο και τον υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο τομέας χορηγούσε πτυχίο (Άρθ. 23, παρ. 2).

Σύμφωνα με το σχέδιο νόμου, ο τομέας διοικείται από τη Γενική Συνέλευση, συγκροτούμενη από όλους τους καθηγητές και υφηγητές (Άρθ. 24, παρ. 1) καθώς επίσης και από μέλη του επιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και εκπροσώπους των φοιτητών, *‘κατά ποσοστόν εν τρίτον των εις τον τομέα εκάστοτε υπηρετούντων μελών κυρίου διδακτικού προσωπικού, καθ’ εκάστην των κατηγοριών τούτων’* (Άρθ. 24, παρ. 3). Είναι προφανές ότι το εκπαιδευτικό έργο (παραδόσεις, σεμινάρια, εργαστήρια, ασκήσεις, κ.λπ.), καθώς και το πλήρες πρόγραμμα μαθημάτων των φοιτητών περιέρχεται πλέον στην αρμοδιότητα του τομέα, ο οποίος, ωστόσο, έχει και πιο σημαντικές ακόμη ακαδημαϊκές και διοικητικές λειτουργίες και δικαιώματα όπως: απονέμει τον τίτλο του διδάκτορος, τον τίτλο του υφηγητού, κ.λπ., προκηρύσσει τις κενούμενες θέσεις με αυτό ή άλλο γνωστικό αντικείμενο κατά την κρίση του, ζητεί τη δημιουργία νέων θέσεων, ανανεώνει συμβάσεις επιστημονικών συνεργατών, κ.λπ.

Οι μεταρρυθμιστές προβαίνουν στη ρύθμιση αυτή, μολονότι οι αναμενόμενες αντιδράσεις των τακτικών καθηγητών ήταν γνωστό ότι θα είναι σκληρές.

5.4. Η *‘Διοίκησης’ του Πανεπιστημίου*

Το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη φαίνεται να αποδίδει μεγάλη σημασία στα συλλογικά όργανα στα οποία και προσπαθεί να μεταφέρει τις διοικητικές αρμοδιότητες. Πρόκειται, προφανώς, για μια τάση συλλογικής διοίκησης και αυτή η συλλογικότητα είναι έκδηλη στις εκλογικές διαδικασίες μέσα από τις οποίες αναδεικνύονται τα ίδια τα όργανα. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι ανώτατο όργανο διοίκησης δεν είναι η σύγκλητος αλλά η Γενική Συνέλευση του Ιδρύματος, στο οποίο η εκπροσώπηση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας είναι περισσότερο αντιπροσωπευτική. Έπεται η Πρυτανεία και ακολουθεί η Σύγκλητος, με τις συγκλητικές επιτροπές. Η δομή αυτή επαναλαμβάνεται και στα υποκείμενα όργανα. Έτσι, για τη Σχολή υπάρχει η συνέλευση της Σχολής και η Κοσμητεία, ενώ για τον τομέα η συνέλευση και ο διευθυντής του τομέα.

Για τους ίδιους λόγους δίνεται, για πρώτη φορά, έμφαση στην εξασφάλιση εκλογικών δικαιωμάτων σε όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας με μια συμμετρική εκπροσώπηση. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται το εγχείρημα θεσμικής κατοχύρωσης, από την επιτροπή, μιας ιδιαίτερα σημαντικής αρχής: *‘η εκπροσώπηση του επιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και των φοιτητών σε όλα τα συλλογικά όργανα των Α.Ε.Ι. και την ουσιαστική συμμετοχή τους στη λήψη των αποφάσεων’* (Παπαδάκης 2001: 396). Το σχέδιο

νόμου παραχωρεί στους φοιτητές τα δικαιώματα εκπροσώπησης στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αλλά και το δικαίωμα του *‘εκλέγειν και εκλέγεσθαι’* (Άρθ. 20, παρ. 1).

Παράλληλα, θεσμοθετείται η συγκρότηση και λειτουργία φοιτητικού συλλόγου σε κάθε Σχολή (Άρθ. 125) και η δυνατότητα συμμετοχής των φοιτητών (αλλά και των μελών του Ειδικού Διδακτικού Προσωπικού)³⁷ στα συλλογικά διοικητικά όργανα και στις θεματικές επιτροπές που συγκροτούνται από αυτά και συμπληρώνουν το έργο τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι εκπρόσωποι των φοιτητών συμμετέχουν στις 3 από τις 4 μόνιμες συγκλητικές επιτροπές (με εξαίρεση τη *‘συγκλητική επιτροπή μεταπτυχιακών σπουδών, ερευνής, βιβλιοθηκών και δημοσιεύσεων’*, όπου συμμετέχουν δύο μεταπτυχιακοί φοιτητές (Άρθ. 10 παρ. 1 και 2). Μάλιστα, το ποσοστό συμμετοχής που προβλέπεται από το νομοσχέδιο είναι: 48% επί του συνόλου αριθμού των καθηγητών και 24% επί του συνολικού αριθμού των μελών των διοικητικών οργάνων και των επιτροπών αντίστοιχα (Άρθ. 6 έως 12). Με τα ποσοστά αυτά εκπροσώπησης των φοιτητών, αλλά και των λοιπών μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, η επιτροπή δεν φαίνεται να ενέδιδε στους μαξimalισμούς της εποχής και δεν φτάνει στα όρια της υπερβολής που παρατηρήθηκαν σε μεταγενέστερα σχέδια νόμου ή νομοθετήματα.

Τέλος, το νομοσχέδιο αποσαφηνίζει ότι *‘οι φοιτηταί απολαμβάνουν των ακαδημαϊκών ελευθεριών (και) δικαιούνται, τηρούντες τας κειμένας διατάξεις να ποιούνται χρήσιν πάντων των υπό του ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος (ΑΕΙ) αμέσως ή εμμέσως χορηγουμένων αυτοίς εκπαιδευτικών, μορφωτικών ή άλλων ωφελημάτων’* (Άρθ. 123), αναδύοντας ένα σαφή προνοιακό χαρακτήρα.

5.5. Το πειθαρχικό τμήμα της νομοθεσίας

Συναφές με τη θεσμική διεύρυνση των συλλογικών οργάνων διοίκησης δείχνει να είναι το πειθαρχικό τμήμα του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος της Επιτροπής Τσάτσου - Ευρυγένη. Το τελευταίο περιορίζεται στην αντιμετώπιση της πλημμελούς άσκησης των καθηκόντων των ακαδημαϊκών λειτουργών (Άρθ. 149). Το νομοσχέδιο προέβλεπε το ακόλουθο σύστημα διαβάθμισης των ποινών: *‘1. Έγγραφος επίπληξις 2. Πρόστιμον ονχί κατώτερον του ημίσεος ενός μηνιαίου μισθού, ονδ’ ανώτερον του μισθού τριών μηνών. 3. Προσωρινή απόλυσις από ενός μηνός μέχρις ενός έτους. 4. Οριστική απόλυσις’* (Άρθ. 150).

Εδώ βέβαια οφείλουμε να επισημάνουμε ότι το νομοσχέδιο Τσάτσου -

Ευρυγένη δεν απέφευγε την αναφορά σε λιγότερο σαφή παραπτώματα, ενθλακεύοντας αξιακά κατηγορήματα με ηθική αναφορικότητα: *Ἐάν μέλος του διδακτικού προσωπικού ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος προβαίνει εις πράξεις ή παραλείψεις ασυμβιβάστους προς την ακαδημαϊκὴν τάξιν ή συμπεριφέρεται κατά τρόπον προσβάλλοντα την αξιοπρέπειαν του ακαδημαϊκού λειτουργού τιμωρείται πειθαρχικῶς* (Ἀρθ. 149).³⁸ Ανάλογα ζητήματα εγείρει και για τους φοιτητές ορίζοντας ότι *ἔάν φοιτητῆς παραβαίνει διατάξεις της διεπούσης τα ανώτατα εκπαιδευτικά Ἰδρύματα νομοθεσίας ή αποφάσεις της Συγκλήτου, παραβιάζει την ακαδημαϊκὴν τάξιν ή συμπεριφέρεται κατά τρόπον ασυμβίβαστον προς την ακαδημαϊκὴν ιδιότητα του φοιτητοῦ τιμωρείται πειθαρχικῶς* (Ἀρθ. 155). Προβλέπει δε διαβαθμισμένες τιμωρίες που κυμαίνονται από την έγγραφη επίπληξη έως και την αποβολή από τριών μηνών μέχρι τριών ετών (Ἀρθ. 156) και επιβάλλονται από 5μελές Πειθαρχικό Συμβούλιο (Ἀρθ. 157). Εκείνο που κρίνεται άξιο λόγου είναι ότι οι ποινές αυτές επιβάλλονται από το πειθαρχικό Συμβούλιο, ένα όργανο που η σύνθεσή του κατά την πρόταση της επιτροπής ήταν καθαρά από πανεπιστημιακούς καθηγητές, έτσι κι εδώ την ευθύνη αναλάμβανε το ίδιο το πανεπιστήμιο και όχι εξωπανεπιστημιακοί φορείς.

6. Ανάλυση και ερμηνεία των περιεχομένων του νομοσχεδίου

Μετά τη φαινομενολογική καταγραφή του νομοσχεδίου προέχει η βαθύτερη ανάλυση και ερμηνεία του περιεχομένου του. Επιχειρώντας κανείς μια προσεκτική αναλυτική-ερμηνευτική *ἑπαν-ανάγνωσή* του, αντιλαμβάνεται ότι το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα των Τσάτσου-Ευρυγένη επιχειρεί να επιφέρει πλήρη ανασυγκρότηση της δομής του πανεπιστημίου, όχι απλώς για να ικανοποιήσει κάποιες λειτουργικές ανάγκες και να επιλύσει κάποια μεταδικτατορικά αιτήματα που είχαν τεθεί με έμφαση από πολλές πλευρές, αλλά κυρίως για να θέσει την όλη λειτουργία του σε εντελώς νέα βάση. Αν επιχειρήσει κανείς να διεισδύσει στο βαθύτερο νόημα του νομοσχεδίου θα μπορούσε, κατά την κρίση μας, να διακρίνει το ίδιο εκείνο βαθύτερο νόημα που ο υφυπουργός Παιδείας Δημήτρης Τσάτσος και οι συνεργάτες του Δημήτρης Μαρωνίτης, Δημήτρης Φατούρος και Παναγιώτης Κανελάκης διεμήνυσαν από τη Θεσσαλονίκη: απελευθέρωση του ελληνικού πανεπιστημίου. Με αυτή την *ἑρμηνευτική κλειδα* οφείλει κανείς, κατά την άποψή μας, να προσεγγίσει το σχέδιο νόμου. Και η απελευθέρωση δεν ήταν λόγος κενός. Το βαθύτερο νόημά της θα πρέπει να αναζητηθεί στα παρακάτω βασικά σημεία, τους

κεντρικούς πυλώνες της πολιτικής και της ακαδημαϊκής ελευθερίας, οι οποίοι αποτέλεσαν, κατά την κρίση μας, και τις βαθύτερες επιδιώξεις των μεταρρυθμιστών:

- Αποστρατικοποίηση και αποχουντοποίηση των πανεπιστημίων και αποκατάσταση της χαμένης (και εν πολλοίς ξεχασμένης) ακαδημαϊκής ελευθερίας.
- Αποκατάσταση της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών και εξασφάλιση του ακαδημαϊκού ασύλου.
- Συρρίκνωση του ομφάλιου λώρου που συνδέει την κρατική εξουσία με το πανεπιστήμιο και οδηγεί στην πλήρη χειραγώγηση και ποδηγέτηση του τελευταίου.
- Αυτοδιοίκηση των πανεπιστημίων μέσα από συλλογικές αποφάσεις, εκλεγμένων οργάνων, με ταυτόχρονη θεσμοθέτηση μορφών διακριτικής απόδοσης λόγου.
- Άρση του παραγκωνισμού και της περιθωριοποίησης των φοιτητών και αναγνώριση δύο πεδίων συμμετοχής τους στα πανεπιστημιακά δρώμενα: στο πολιτικό πεδίο (συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων) και το επιστημονικό πεδίο, *‘καλλιέργεια του επιστημονικού προβληματισμού των φοιτητών και εισαγωγήν εις την μέθοδον’* (Άρθ. 130)

Όλα τα σημεία αυτά αποτελούν έναν κοινό παρανομαστή μιας και της αυτής συνισταμένης, της εσωτερικής και εξωτερικής απελευθέρωσης του πανεπιστημίου. Γι' αυτό και η διάκριση μεταξύ των μεταρρυθμιστικών μέτρων που αναμένεται να οδηγήσουν στην κατάσταση αυτή είναι δύσκολη, το ένα εμπλέκεται στο άλλο και όλα μαζί αναμένεται να οδηγήσουν στην ύψιστη αυτή επιδίωξη: το εγχείρημα της ρύθμισης 'ιστορικών εκκρεμοτήτων' και στην απελευθέρωση του πανεπιστημίου, *εσωτερική και εξωτερική*.

6.1. Απογαλακτισμός του πανεπιστημίου και απελευθέρωση από το κράτος

Την κυριότερη μορφή αυτού που ονομάσαμε 'εξωτερική απελευθέρωση' αποτελεί ο απογαλακτισμός του πανεπιστημίου και η απελευθέρωσή του από την κρατική εξουσία. Όπως προκύπτει από το κεφάλαιο 4, η εξάρτησή του από το κράτος, ίσχυε και πριν από την επιβολή της δικτατορίας ακόμη. Ωστόσο, με την επικράτηση της τελευταίας, είχε φτάσει πλέον σε ανεπίτρεπτα όρια. Οι έννοιες 'ακαδημαϊκή ελευθερία', 'αυτονομία', 'ελεύθερη διακίνηση των ιδεών', κ.λπ. είχαν απεμπολισθεί παντελώς από το πανεπιστημιακό λεξιλόγιο και αν μη τι άλλο ήταν ύποπτες και δημιουργούσαν υποψίες για όποιον τολμούσε να τις χρησιμοποιήσει με το πραγματικό τους νόημα. Η

εγκατάσταση κυβερνητικού επιτρόπου μέσα στα πανεπιστήμια, η ίδρυση σπουδαστικού τμήματος στην Ασφάλεια και όλες αυτές οι εκτροπές και οι εντροπές είχαν ευτελίσει και αυτήν ακόμη την έννοια 'Πανεπιστήμιο'. Θα έπρεπε λοιπόν όλα αυτά να αποτραπούν το συντομότερο δυνατόν.

Γι' αυτό είναι προφανής η πρόθεση δημιουργίας νέων δεδομένων σχετικά με την κατάτμηση και σφαίρωση εξουσιών, εντός και εκτός των ιδρυμάτων. Στις διατάξεις αναδιοργάνωσης και ορθολογικοποίησης της λειτουργίας των πανεπιστημίων αποτυπώνεται σαφέστατα η πρόθεση, να αλλάξει (έστω μερικώς) το τοπίο στην Ανώτατη Εκπαίδευση και να επαναπροσδιοριστούν οι σχέσεις των πανεπιστημίων με το κράτος. Έτσι, η απαλλαγή του πανεπιστημίου από τον ασφυκτικό κρατικό εναγκαλισμό αποτέλεσε το πρώτο μέλημα της επιτροπής. Αυτό εξάλλου φαίνεται να ήταν το συμβολικό νόημα των εκδηλώσεων της Θεσσαλονίκης που μνημονεύσαμε σε άλλο σημείο (βλ. κεφ. 3). Προς τούτο η επιτροπή προβαίνει στην απομάκρυνση του κυβερνητικού επιτρόπου και η πρόθεση να ελαχιστοποιήσει τις δυνατότητες εμπλοκής του υπουργού σε ακαδημαϊκά (και όχι) μόνο ζητήματα είναι σαφής. Έτσι ερμηνεύεται η ακόλουθη ρύθμιση, που αφορά κάθε περίπτωση εκλογής μελών διδακτικού προσωπικού και η οποία αίρει το προηγούμενο καθεστώς (βλ. κεφ. 4): *‘η απόφασις περί εκλογής (καθηγητού) είναι υποχρεωτική δια τον Υπουργόν Παιδείας και Θρησκευμάτων προς έκδοσιν του περί διορισμού διατάγματος’* (Άρθ. 39).

Η προσπάθεια αυτή της *de jure* μείωσης της υπουργικής παρεμβατικότητας, όσο απλή και αν φαίνεται σήμερα, κρίνουμε ότι δεν ήταν εύκολο να κατανοηθεί μέσα στις συνθήκες της εποχής εκείνης. Ακόμη και μέχρι το πρόσφατο παρελθόν σε προοδευμένα, υποτίθεται, ευρωπαϊκά κράτη, ο υπουργός μπορούσε να μην αποδεχτεί τον εκλεγμένο από τα πανεπιστημιακά όργανα καθηγητή και να αρνηθεί τον διορισμό του. Με την έννοια αυτή, η εν λόγω ρύθμιση αποτελούσε στη συγκεκριμένη συγκυρία ρηξικέλευθη πρόταση με σαφείς προθέσεις. Χαρακτηριστική είναι η σχετική απόφαση της μεταγενέστερης επιτροπής Ταλιαδούρου (1977), σύμφωνα με την οποία *‘προϋπότητες διά την εφαρμογήν της αυτοδιοικήσεως και εγγύσεις ελευθερίας είναι η ανεπηρέαστος εκλογή των μελών του κυρίου και του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού’*.³⁹ Και η σημασία αυτής της (πραγματικά καθοριστικής) προϋπόθεσης έχει αρχίσει να γίνεται κατανοητή ήδη από την εγκαθίδρυση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, χάρι κυρίως στο νομοσχέδιο των Τσάτσου - Ευρυγένη.

6.2. Εσωτερική απελευθέρωση

Με τις παραπάνω ρυθμίσεις, το νομοσχέδιο προσπαθεί να επιτύχει την απελευθέρωση του πανεπιστημίου από εξωπανεπιστημιακούς παράγοντες. Η ίδια προσπάθεια καταβλήθηκε και με πολλαπλά, μάλιστα, μέσα και μέτρα για την απελευθέρωσή του από ενδοπανεπιστημιακούς παράγοντες, στους κυριότερους από τους οποίους θα αναφερθούμε αμέσως παρακάτω.

6.2.1. Διοίκηση του πανεπιστημίου

Για να απαλλαγεί το πανεπιστήμιο από τη δυναστεία της οποιασδήποτε διοίκησης⁴⁰ και να εξοβελιστούν οι κίνδυνοι του είδους αυτού φαίνεται ότι η επιτροπή επιχειρεί ριζική ανατροπή των διοικητικών δομών, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους από την ατομική (ενός ανδρός αρχή) στη συλλογική διοίκηση. Έτσι, τα κυρίαρχα όργανα λήψης αποφάσεων είναι συλλογικά και εκπροσωπούνται σε αυτά όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας. Βλέπει κανείς, μάλιστα, πλήθος διατάξεων που προωθούν τη θεσμική διευρυνση, το άνοιγμα των συλλογικών οργάνων και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων (κεφ. 5. 3), έτσι που να μπορεί να εφαρμοστεί συμμετρικά η αρχή αυτή της διευρυμένης συμμετοχής.

Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι σε αυτήν τη διευρυνση συνέκλιναν εξ αρχής όλες σχεδόν οι επιμέρους προτάσεις, τις οποίες συνέταξαν ορισμένα από τα επιφανέστερα μέλη της επιτροπής. Για παράδειγμα, ο Σάκης Καράγιωργας σε χειρόγραφο σχεδιάσμα, που φέρει τον εύγλωττο τίτλο 'Σχέδιον Νόμου Πλαισίου - πρότασις' και ημερομηνία 6 Σεπτεμβρίου 1974, προτείνει τη συμμετοχή

‘δυο εκπροσώπων του βοηθητικού / διδακτικού προσωπικού (επιμελητού ή βοηθού) και ενός εκπροσώπου των φοιτητών εξ εκάστης Σχολής, μετεχόντων μετά ψήφου εις ειδικάς περιπτώσεις.’

Ανάλογη συμμετοχή προβλέπεται τόσο για τη γενική συνέλευση των καθηγητών του ΑΕΙ όσο και για τον Σύλλογο των καθηγητών της Σχολής, με τη διαφορά ότι μετέχει μόνο ένα μέλος του ΕΔΠ.⁴¹

Επίσης ο Νίκος Πουλαντζάς επέμενε ότι ‘το τμήμα θα πρέπει να λειτουργή σαν συλλογικό όργανο, με αναμφισβήτητη αποφασιστική συμμετοχή και εδώ των φοιτητών’.⁴² Μάλιστα, στα πλαίσια των διεργασιών για τη σύνταξη Καταστατικού Χάρτη για τα ΑΕΙ, που συντελούνται στα πλαίσια της επιτροπής Τσάτσου, ο Πουλαντζάς (1974) είχε εισηγηθεί το 1/6 κάθε διοικητικού οργάνου να απαρτίζεται από εκπροσώπους των φοιτητών.⁴³ Οι τελευταίοι,

όπως και οι εκπρόσωποι του ΕΔΠ, εκλέγονται από τους *‘φοιτητές σαν ενιαίο σώμα- με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία’*.⁴⁴

Την ίδια περίπου περίοδο, στη διάρκεια της διαδικασίας ψήφισης του Συντάγματος από την Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, ο Δημήτρης Τσάτσος ως Γενικός Εισηγητής της κοινοβουλευτικής μειοψηφίας θα εκφράσει θέσεις, οι οποίες εμφανίζουν μια αξιοσημείωτη συνάφεια με τις διατάξεις του σχεδίου νόμου της επιτροπής Τσάτσου για τη συμμετοχή των πανεπιστημιακών φορέων-ομάδων ενδιαφέροντος στα όργανα διοίκησης:

*‘...το Πανεπιστήμιο δεν αποτελείται μόνο από τους δημόσιους υπαλλήλους καθηγητές, αποτελείται από περισσότερες ομάδες συμφερόντων που αν όλες δε βρουν έκφραση στην διοίκηση του Ιδρύματος, τότε αυτό που συμβαίνει δεν είναι αυτοδιοίκηση, αλλά είναι διοίκηση από μέρους ενός και μόνον φορέα του κοινωνικού χώρου που λέγεται Πανεπιστήμιο.’*⁴⁵

Η προαναφερθείσα ομοιότητα λειτουργεί ως ερμηνευτική κλείδα για το περιεχόμενο του νομοσχεδίου, καθώς αναδεικνύει μια συγκεκριμένη αντίληψη για τη διευρυμένη συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και την αυτοδιοίκηση των πανεπιστημίων.

Αυτή η καθολική σχεδόν πεποίθηση των μελών της επιτροπής δεν ήταν δυνατό παρά να βρει τη θεσμική της διατύπωση στις διατάξεις του νομοσχεδίου. Έτσι, επιχειρείται τώρα για πρώτη φορά, να λάβει ξεκάθαρη θεσμική υπόσταση αυτή η ευρύτερη συμμετοχή, με την κατοχύρωση της εκπροσώπησης του επιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και των φοιτητών, όπως εκφράστηκε τελικά στο νομοσχέδιο. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό. Όχι μόνο γιατί συνάδει με τις λοιπές όψεις εκδημοκρατισμού τις οποίες εντοπίσαμε ήδη στο νομοσχέδιο, ούτε επειδή ήταν πλήρως εναρμονισμένο με την ίδια τη φύση και τα προτάγματα μιας επιτροπής, η οποία εξ αρχής έδειξε απόλυτα πεπεισμένη για τη σημασία της ευρύτερης συμμετοχής σε αποφασιστικές διαδικασίες, ζητώντας δια του προέδρου της, Δημήτρη Τσάτσου, τη διεύρυνσή της. Η σημασία του έγκειται, συν τοις άλλοις, στο γεγονός ότι η συλλογικότητα, το ‘άνοιγμα’ της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, παρέχει μεγαλύτερο περιθώριο δράσης σε περισσότερα άτομα-φορείς, εμπλέκοντάς τους σε ένα καθεστώς συνευθύνης για τη λειτουργία του πεδίου. Ελευθερία και ευθύνη λοιπόν. Και αυτό αναμένεται να αυξήσει πέρα από τη δημοκρατικότητα και τη λειτουργικότητά του.⁴⁶

Στο σημείο αυτό, οι απόψεις της επιτροπής έρχονται σε πλήρη αντίθεση με το πάλαι κατασκευασμένο διχοτομικό σχήμα που αντιδιαστέλλει τη δημοκρατική λειτουργία κέντρων λήψης αποφάσεων με την αποδοτικότητά τους,

θεωρώντας ότι η συμμετοχικότητα δρα εναντιωματικά στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας. Την αντίληψη τούτη βλέπει κανείς στην πρόταση του Κ. Καραθεοδωρή, πάνω στην οποία στηρίχτηκε ο μέχρι τότε ισχύων νόμος-πλαίσιο του 5343/1932. Ενώ, δηλαδή, η πρόταση της παρούσας επιτροπής είναι 'συλλογικότητα' και ευρύτητα εκπροσώπησης στη διοίκηση του πανεπιστημίου, η πρόταση Καραθεοδωρή, που είναι διάχυτη στον νόμο εκείνο, ήθελε το Πανεπιστήμιο 'εις ολίγας χείρας', διότι οι πολυμελείς επιτροπές καθίστανται αναποτελεσματικές.

Είναι προφανές ότι οι βαθύτερες πεποιθήσεις και προθέσεις των μεταρρυθμιστών υποκρύπτονται στην έννοια της αποτελεσματικότητας και η αποκάλυψή τους προϋποθέτει την εννοιολογική της αποσαφήνιση. Ο πρώτος, ο Καραθεοδωρής, μετρά την αποτελεσματικότητα, και αυτό είναι προφανές στην έκθεση των απόψεών του, στον χρόνο που απαιτείται για τη λήψη των αποφάσεων. Ο Δημήτρης Τσάτσος και τα μέλη της επιτροπής εκτιμούν την έννοια της αποτελεσματικότητας όχι με την ταχύτητα στη λήψη των αποφάσεων, αλλά με τον βαθμό της συναίνεσης που διασφαλίζουν και την απήχηση που βρίσκουν στη συνείδηση των εμπλεκομένων. Δύο διαφορετικές αντιλήψεις, δύο διαφορετικές προτάσεις.

Είναι προφανές ότι οι πεποιθήσεις αυτές βρίσκονται σε πλήρη συμφωνία με το πολιτικό πνεύμα της εποχής. Στην περίοδο του Καραθεοδωρή που θέλει το πανεπιστήμιο 'εις ολίγας χείρας' ίσχυε, περίπου, το 'ένός ανδρός αρχή'. Στην περίοδο, όμως, που συζητείται το εν λόγω νομοσχέδιο βρισκόμαστε ήδη στις ανοικτές κοινωνίες και η αμφισβήτηση αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο του δημόσιου βίου. Αυτό ακριβώς ανάγει τη συλλογικότητα και τη συναίνεση σε ύψιστη και βασική αρχή της δημοκρατίας και αυτό πράττουν τα μέλη της επιτροπής, όχι μόνο για λόγους αναγκαιότητας, αλλά και για λόγους της δικής τους βαθύτερης πεποίθησης. Το πράττουν συνεπώς όχι από μια συγκυριακή ή συντεχνιακή λογική, αλλά από βαθύτερη και ενσυνείδητη πολιτική τοποθέτηση, όπως προκύπτει από την ακόλουθη επισήμανση:

‘...οι πολιτικές προϋποθέσεις εκείνου του νομοσχεδίου (νομοσχέδιο Τσάτσου - Ευρυγένη) ήταν άλλες, φτιάχτηκε από ανθρώπους με ένα τελείως άλλο πολιτικό όραμα, από ανθρώπους που είδαν την παιδεία ως ένα λειτουργήμα μιας καθολικότερης δημοκρατίας.’⁴⁷

Από τις σχέψεις αυτές γίνεται φανερό ότι οι μεταρρυθμιστές δεν απέβλεπαν μόνο στο Πανεπιστήμιο, αλλά πέρα απ’ αυτό, στην αλλαγή της ίδιας της κοινωνίας και του τρόπου λειτουργίας της.

6.2.2 Η κατοχύρωση των ασυλιακών δομών

Το νομοσχέδιο υποστασιοποιεί νομικά τη νέα αντίληψη για τη διακίνηση των ιδεών και την προσωπική έκφραση εντός του πανεπιστημιακού χώρου, προβαίνοντας στη *‘ρητή αναγνώριση του πανεπιστημιακού ασύλου’*.⁴⁸ Η Επιτροπή προωθεί την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και επιχειρεί

- την αναγωγή της τελευταίας σε κεντρική σημασία του προτεινόμενου θεσμικού πλαισίου για τα ΑΕΙ, όσο και
- την αναγωγή του ίδιου του πεδίου σε προστατευμένη από την Πολιτεία ασυλιακή δομή.

Από όλα όσα αναφέρθηκαν, προηγουμένως (κεφ. 5. 1. 2), καθίσταται σαφές ότι το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη επιχειρεί να ρυθμίσει λεπτομερώς και οριστικά το ζήτημα των ασυλιακών δομών και, συνακόλουθα, να ‘κλείσει’ μια ιστορική εκκρεμότητα, προδιαγράφοντας νέες συνθήκες ακαδημαϊκής ελευθερίας για το μέλλον. Και παρόλο που το νομοσχέδιο δεν έλαβε ποτέ νομοθετική υπόσταση, έθεσε το ζήτημα, προσδιόρισε τις διαστάσεις του και επηρέασε καθοριστικά τις εξελίξεις που ακολούθησαν. Μάλιστα μια συγκριτική προσέγγιση με τα λοιπά μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα που ακολούθησαν και προηγήθηκαν του Ν. 1268/82, αποδεικνύει ότι το νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη είναι το πλέον σαφές, αλλά και πιο ‘δημοκρατικό’, σε ό,τι αφορά το ζήτημα του πανεπιστημιακού ασύλου (Παπαδάκης 2001: 518-22).

Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι το νομοσχέδιο της επιτροπής Ταλιαδούρου (1977), που διακοινώνει ότι βασίζεται στις αρχές που έθεσε το νομοσχέδιο Τσάτσου - Ευρυγένη, περιέχει διατάξεις οι οποίες καθιστούν εμφανή την πρόθεση υποχώρησης σε επίπεδο δημοκρατικότητας σε σχέση με το νομοσχέδιο που επικαλείται.⁴⁹ Συγκεκριμένα, το σχέδιο νόμου της επιτροπής Ταλιαδούρου παρέχει τη δυνατότητα ακόμη και σε ένα μόνο πρόσωπο (Πρύτανη) να δώσει την άδεια εισόδου σε αστυνομικές δυνάμεις (‘εις κατεπείγουσας περιπτώσεις’). Παράλληλα, ανάμεσα στις (πολλές) περιπτώσεις χορήγησης αδειάς για παραβίαση του ασύλου ενθέτει και μια εξαιρετικά αμφιλεγόμενη αλλά και πολύσημη εκδοχή: *‘όταν (κάποιος) παρακωλύει την λειτουργία του (Πανεπιστημίου), ιδία δε την διεξαγωγή της διδασκαλίας της ερευνής, των εξετάσεων ή τας εργασίας των υπηρεσιών αυτού’* (‘Αρθ. 5, παρ. 3β). Όπως εύκολα καθίσταται σαφές, ο νομοθέτης με την παραπάνω διάταξη αφήνει το περιθώριο να υπαχθούν στις συνθήκες εισόδου της δημοσίας δυνάμεις περιπτώσεις καταλήψεων και απεργιών. Με βάση τα προαναφερθέντα, το νομοσχέδιο της επιτροπής Ταλιαδούρου, με τις τόσες δυνητικά

μεθερμηνευόμενες διατάξεις και τις συναφείς 'θεσμικές διευκολύνσεις' παρβαίωσης του ασύλου που προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του ΕΔΠ, το οποίο κατήγγειλε ότι 'εκτός από την πρώτη παράγραφο οι υπόλοιπες 6 σκοπό έχουν την ουσιαστική κατάργησή του ασύλου',⁵⁰ θα μπορούσε να θεωρηθεί νομοθετική υπαναχώρηση σε σχέση με το νομοσχέδιο των Τσάτσου-Ευρυγένη.

Στο σημείο αυτό οφείλει να αναφερθεί ότι οι ομοιότητες στις διατάξεις που αφορούν το άσυλο ανάμεσα στο νομοσχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη και στον νόμο πλαίσιο 1268/1982, υποδηλώνουν ότι το πρώτο επηρέασε σοβαρά το δεύτερο, παρόλο που στον Ν. 1268/82 είναι σαφέστερες και μάλλον πιο αυστηρές.⁵¹ Και εδώ, προφανώς, υποκρύπτονται οι όποιες αδυναμίες του δεύτερου, αφού ετεροχρονισμένα εισάγονται μέτρα και διατάξεις που είχαν συλληφθεί πολύ νωρίτερα και υπό εντελώς διαφορετικές συνθήκες και δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα: για μια χώρα που, όπως η Ελλάδα του 1974, εξέρχεται από στρατιωτικό καθεστώς, με αστυνομία εθισμένη να θεωρεί το πανεπιστήμιο δικό της φέουδο, οι ρυθμίσεις για το άσυλο όφειλαν να είναι κατηγορηματικές και οι κυρώσεις διατυπωμένες ρητά. Μόνο έτσι θα μπορούσε να καταστεί δυνατή η διασφάλιση του ασύλου. Αντίθετα, σε μια εποχή με εδραιωμένη πλήρως τη δημοκρατία, όπως το 1982 όταν ψηφίζεται ο νόμο-πλαίσιο 1268, δεν είναι βέβαιο ότι το θέμα όφειλε να αντιμετωπιστεί με τον ίδιο τρόπο. Ίσως εδώ να υποκρύπτονται οι αιτίες των παρερμηνειών και της καταστρατήγησης του ασύλου, από μια διαφορετική σκοπιά βέβαια, σήμερα.

6.2.3. Η κατάργηση της έδρας

Παράλληλα με την κατοχύρωση των ασυλιακών δομών, οι νομοθέτες επιχειρούν να ρυθμίσουν μια ακόμη ιστορική μεταρρυθμιστική εκκρεμότητα, η οποία πριν από την απριλιανή επταετία είχε εγερθεί από ομάδες ενδιαφέροντος, αλλά και από μια τότε (μειοψηφούσα) μερίδα πανεπιστημιακών.⁵² Πρόκειται για την κατάργηση του καθεστώτος της έδρας. Όπως είδαμε στο κεφ. 5. 3 το νομοσχέδιο των Τσάτσου-Ευρυγένη ανάγει τον τομέα στη βασική ακαδημαϊκή μονάδα, αντικαθιστώντας την έδρα.

Μια σύντομη ανασκόπηση στις προηγηθείσες εξελίξεις θα επιτρέψει να αναδειχτεί η σημασία αλλά και οι αιτίες αυτής της επιχειρούμενης αλλαγής στη διάρθρωση και δομή των ΑΕΙ. Όπως είναι γνωστό, υπήρχαν τότε οι ενιαιοποιημένες και αδιαφοροποίητες Σχολές σε όλα τα ελληνικά ΑΕΙ. Οι Σχολές δεν ήταν δηλαδή διαιρεμένες σε Τμήματα, όπως αυτό συμβαίνει σήμερα, αλλά αποτελούνταν από έδρες. Ο καθηγητής, κάτοχος της έδρας,

συγκέντρωνε γύρω του το λοιπό διδακτικό προσωπικό της αυτής ειδικότητας, ασκούσε τη μέγιστη επιρροή επάνω τους και, γενικά, ήταν πανίσχυρος μέσα στην ενιαία διοικητική και ακαδημαϊκή μονάδα που, όπως είπαμε, ήταν η Σχολή. Οι νομοθέτες προτείνουν την διαίρεση των Σχολών σε τομείς, που είναι το αντίστοιχο αυτού που εμείς σήμερα ονομάζουμε 'τμήμα'.

Ο θεσμός της έδρας είχε δεχτεί πλήθος επικρίσεων, αμέσως μετά την κατάργηση της δικτατορίας.⁵³ Ενδεικτική των απόψεων που επικρατούσαν σχετικά με την ανάγκη κατάργησης του αναχρονιστικού θεσμού της έδρας, είναι η τοποθέτηση του Νίκου Μουζέλη (μέλους της επιτροπής Τσάτσου) που αποτυπώνει το 'κλίμα' της εποχής. Ο τότε υφηγητής του LSE, σε κείμενο προτάσεων για την αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου των ΑΕΙ,⁵⁴ επιλέγει να εκκινήσει την κριτική του για το υπάρχον status quo από το ζήτημα αυτό και ασκεί αυστηρή κριτική σε βάρος της έδρας και των επιπτώσεών της στη διδασκαλία.⁵⁵ Την ίδια περίοδο, ο Νίκος Πουλαντζάς πρότεινε το τμήμα 'σαν βασική και πρώτη μορφή οργάνωσης των ΑΕΙ, (στο οποίο) θα πρέπει να μετέχουν όλοι ανεξαιρέτως οι διδάσκοντες ανεξαρτήτως βαθμού και αναλογιών'.⁵⁶ Αντίστοιχα αιτήματα διατύπωσαν 16 καθηγητές της Φυσικομαθηματικής Αθηνών στην εισήγηση που συνέταξαν, την ίδια περίοδο για τις αρχές ενός θεσμικού πλαισίου.⁵⁷ Τέλος, στην ίδια κατεύθυνση κινούνταν την ίδια περίοδο και οι απόψεις του ΕΔΠ, στην πρώτη συνδιάσκεψη της Κομοτηνής, πάλι το 1975, αλλά και της ΕΦΕΕ και του Πανεπιστημιακού Ομίλου, που μαζί με το ΕΔΠ αιτούνται με κοινή διακήρυξη τους την 'πλήρη κατάργηση της έδρας θεσμού αντεγκπαιδευτικού και αναχρονιστικού (και) αντικατάστασή της από τομέα'.⁵⁸

Βέβαια, η ρήξη τελικά αποδείχτηκε μεγάλη, γι' αυτό και προσέκρουσε σε ανυπέρβλητα εμπόδια και τριβές, χωρίς να υιοθετηθεί από τον νόμο Ταλιαδούρου που ακολούθησε το 1977. Μόνο πολύ αργότερα, όταν ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Κρήτης και εκπονήθηκε ο Οργανισμός του από την ομάδα του Φώτη Καφάτου, κατάφερε το πανεπιστήμιο αυτό να λειτουργήσει για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα με βάση τον τομέα.⁵⁹ Ο ίδιος αυτός κανονισμός έκανε διάκριση ανάμεσα σε τρεις διαβαθμίσεις καθηγητών: τακτικούς, αναπληρωματικούς και επικουρικούς. Καθώς μάλιστα οι καινοτομίες αυτές λειτούργησαν μέσα σε ένα νεοσύστατο πανεπιστήμιο και δεν είχαν να αντιπάλεψουν κατεστημένες νοοτροπίες και συμπεριφορές, βρήκαν ευνοϊκό περιβάλλον και μπόρεσαν να προσδώσουν ένα άλλο πνεύμα στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Το γεγονός αυτό συνετέλεσε στην υιοθέτησή τους αργότερα από τον

νόμο 1268/1982, δικαιώνοντας έτσι αναδρομικά τους συντάκτες του νομοσχεδίου που εξετάζεται εδώ.

Από όσα περιγράφηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο (κεφ. 5. 1. 3), προκύπτει ότι ο τομέας δεν αντικατέστησε απλώς και μόνο την έδρα. Ανέλαβε, βέβαια, τις εκπαιδευτικές και τις λοιπές αρμοδιότητες του καθηγητή της έδρας, ταυτόχρονα όμως μεταβιβάστηκε πλήθος αρμοδιοτήτων από τη Σχολή στον τομέα, και με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια νέα αυτοδύναμη διοικητική και ακαδημαϊκή μονάδα, ανάλογη εκείνου που εμείς ονομάζουμε σήμερα τμήμα. Τούτο προκύπτει και μέσα από το ίδιο το σχέδιο νόμου: *‘Ο τομέας αποτελεί την βασικήν ακαδημαϊκήν μονάδα και διαθέτει επιστημονικήν και ερευνητικήν αυτονομίαν.’* (Άρθ. 21, παρ. 1).

Η πρόθεση του νομοθέτη είναι και εδώ σαφής. Αποδυναμώνει τον ‘εδρούχο’ καθηγητή καθώς επίσης και τον κοσμήτορα της Σχολής και όλες σχεδόν οι αρμοδιότητές τους μεταφέρονται στη νέα διοικητική και ακαδημαϊκή μονάδα, τον τομέα, ο οποίος ωστόσο δεν έχει μονοπρόσωπη, αλλά συλλογική διοίκηση, με εκπροσώπηση όλων των κατηγοριών του προσωπικού. Έτσι τα μέλη του επιστημονικού προσωπικού, που βρίσκονται ιεραρχικά κάτω από τη βαθμίδα του τακτικού καθηγητή, αποκτούν λόγο και ψήφο στη λήψη αποφάσεων και μετέχουν στη διαμόρφωση των πραγμάτων. Απελευθερώνονται από την εξουσία του ενός και αποκτούν τη δική τους αυτοδύναμη διδασκαλία και έρευνα.

7. Οι αντιδράσεις και η έκβαση του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος

Με όλες τις καλές προθέσεις και τον μόχθο της η Επιτροπή δεν απέτρεψε τη διατύπωση αντισιτικτικών προτάσεων από φορείς και ομάδες ενδιαφερομένων, όπως το ΕΔΠ, ο Πανεπιστημιακός Όμιλος, οι φοιτητές και τα ίδια τα πανεπιστήμια ή οι Σχολές, που άλλοτε έβλεπαν ότι το νομοσχέδιο ήταν τόσο προχωρημένο που καταργούσε τα από παράδοση καλώς κείμενα και άλλοτε πάλι απαιτούσαν ένα περισσότερο ολοκληρωμένο και πιο προωθημένο, ενίοτε και μαξιμαλιστικό νόμο-πλαίσιο.⁶⁰

Ειδικά σε ζητήματα εκδημοκρατισμού και αυτονομίας, ο μαξιμαλισμός που φαίνεται να επικρατούσε στο φοιτητικό κίνημα και όχι μόνο, θεώρησε την απεξάρτηση του πανεπιστημίου από το κράτος ανεπαρκή και απαιτούσε σκληρότερα μέτρα. Έτσι, το κεντρικό συμβούλιο της ΕΦΕΕ επέκρινε το σχέδιο νόμου των Τσάτσου-Ευρυγένη, γιατί

‘αντί να καθορίσει τις βασικές αρχές δημοκρατικής λειτουργίας των ΑΕΙ και να

δώσει σαφείς κατευθύνσεις στην οργάνωση της ανώτατης εκπαίδευσης προοράει σε λεπτομέρειας και ασαφείς διατάξεις που έχουν σαν αποτέλεσμα την κατάφωρη παραβίαση της αυτοτέλειας των ΑΕΙ'. Εντοπίζει δε ως κύριο γνώρισμα του νομοσχεδίου 'τις δυνατότητες που παρέχονται μέσα από πολλές διατάξεις να παρεμβαίνει η κυβέρνηση ανεξέλεγκτα στις αποφάσεις που αφορούν σε όλους τους σημαντικούς τομείς της οργάνωσης και διοίκησης των πανεπιστημίων.'

Επίσης το Α΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο (19 έως 25 Μαΐου 1976) επαναφέρει το αίτημα της πλήρους αποχοντοποίησης, αλλά και της βελτίωσης των σπουδών και της λήψης μέτρων πρόνοιας για τους φοιτητές.⁶¹

Και ενώ αυτά καταμαρτυρεί η μία πλευρά, η άλλη διατυπώνει την κριτική της προς την αντίθετη ακριβώς κατεύθυνση. Πρόκειται για τις ομάδες εκείνες που φαίνεται να θίγονται από την προσπάθεια για εσωτερική απελευθέρωση του πανεπιστημίου, όπως την ορίσαμε παραπάνω. Έτσι για παράδειγμα η Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αποφάνεται ότι

'η συμμετοχή του επιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και των φοιτητών εις την διοίκησιν όχι μόνον δεν πρόκειται να συμβάλη εις οιανδήποτε βελτίωσιν της επιστημονικής αποδόσεως των ΑΕΙ, αλλά θα έχη και σοβαράς επιπτώσεις εις την εύρυθμον λειτουργίαν αυτών ...'

Εξειδικεύοντας περισσότερο την άποψή της εντοπίζει 'εξαρτήσεις και υπολογισμούς διά τους οποίους υπάρχει κίνδυνος όπως αναπηχθούν κατά την άσκησιν από κοινού εξουσίας εν τη διοικήσει...'

Η Θεολογική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου θεωρεί ότι 'πάσα προσπάθεια εξασθενήσεως της έδρας θα αποβή εις βάρος της επιστημονικής έρευνας' (απόφαση της 27ης Μαρτίου 1976), ενώ ο Προπρύτανης της Βιομηχανικής Σχολής του Πειραιά Ι. Χατζηδίνας θα ενδύσει την κριτική του με ηθικά και αξιακά κατηγορήματα, υπενθυμίζοντας στους νομοθετούντες ότι 'η έδρα καλώς λειτουργούσα και διευρυνόμενη είναι δυνατόν να είναι ότι πιο ανθρώπινον και γόνιμον δια την εξέλιξιν των αξιών.'

Η ερμηνεία αυτών των ανακλαστικών όσο και των έντονων αντιδράσεων θα μπορούσε συμβολικά να αποδοθεί με την εστίαση σε ένα εδάφιο του ίδιου του νομοσχεδίου Τσάτσου-Ευρυγένη: 'Ο τομείς διοικείται υπό της οικείας συνελεύσεως, συγκροτούμενης εκ των υπηρετούντων εις αυτόν καθηγητών, εντεταλμένων υφηγητών, εκπροσώπων του επιστημονικού βοηθητικού προσωπικού και εκπροσώπων των φοιτητών' (Άρθ. 24 παρ. 1). Το διακύβευμα εντοπίζεται με σαφήνεια στον διαμερισμό της εξουσίας που επιβάλλει η επιχειρούμενη μετάβαση από την έδρα στον τομέα, αυξάνοντας τον αριθμό των μετόχων του ενδοσυστημικού ακαδημαϊκο-πολιτικού παιγνίου. Αυτή η

εξέλιξη, πέραν του ότι αποτελεί παραδειγματικό σήμα της μεταπολίτευσης τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα πανεπιστήμια και τη σχέση τους με το κράτος, θα προσδιορίσει σε μεγάλο βαθμό την πορεία των εξελίξεων (Παπαδάκης 2001: 634-59).

Παράλληλα, φτάνουν στο υπουργείο οι επίσημες θέσεις και προτάσεις των πανεπιστημίων αλλά και των αρμόδιων φορέων, το φθινόπωρο του 1976. Τα ΑΕΙ απορρίπτουν το σχέδιο νόμου Τσάτσου-Ευρυγένη⁶² αποδεχόμενα μόνο κάποια επιμέρους σημεία του.⁶³ Οι ομάδες ενδιαφέροντος που συγκεντρώνονται γύρω από το πανεπιστήμιο, είναι πολλές και ανομοιογενείς, υπάρχει ετερογένεια ενδιαφερόντων που δεν μπορεί παρά να προκαλεί ενίοτε συγκρούσεις. Υπό τους όρους αυτούς η συναίνεση καθίσταται μάλλον ανέφικτη. Έτσι, παρά τη σαφή συναίνεση σχετικά με τη διάθεση αλλαγής του θεσμικού πλαισίου και του status quo στην Ανώτατη Εκπαίδευση, η συναίνεση τελειώνει εκεί που κανονικά θα έπρεπε να βρίσκεται μόνο η αρχή της: στη διάθεση αλλαγής, όχι όμως και στο ίδιο το περιεχόμενο της αλλαγής. Έτσι το μεταρρυθμιστικό τοπίο παραμένει νεφελώδες και αυτό δεν μπορεί παρά να έχει τον αντίκτυπό του στην τύχη του πρώτου αυτού συγκροτημένου μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος της μεταπολίτευσης: το νομοσχέδιο δεν ψηφίζεται και μια ιστορική ευκαιρία χάνεται. Παρόλα αυτά, το ανασχεθέν μεταρρυθμιστικό εγχείρημα με την πρώιμη χρονικά νομοθετική αποτύπωση συγκεκριμένων τάσεων αλλαγής, φαίνεται καταρχήν να νομιμοποιεί πλέον αλλά και να επιταχύνει ή και να δρομολογεί κάποιες συγκεκριμένες θεσμικές εξελίξεις.⁶⁴

Έτσι:

α. ψηφίζεται το Π. Δ. 725/1976 (ΦΕΚ 262 τ. Α'): *‘Περί παροχής χρηματικών δανείων εις τους σπουδαστάς των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και ανωτάτων σχολών’*, με σαφή προνοιακό χαρακτήρα·

β. τον Φεβρουάριο του 1977 κατατίθεται στη νομοτεχνική επιτροπή της Βουλής το σχέδιο νόμου *‘περί συμμετοχής του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών εις συνεδριάσεις των Σχολών και των Συγκλήτων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων’*.⁶⁵

γ. και το κυριότερο: πολλά από τα στοιχεία του νομοσχεδίου αποτέλεσαν διεκδικητικούς στόχους στα επόμενα χρόνια και πήραν τον δρόμο για τη θεσμική τους κατοχύρωση, όπως η κατάργηση της έδρας και η διαίρεση των Σχολών σε τμήματα (τότε τομείς), κατοχύρωση του ασύλου, κ.λπ.

8. Κριτική αποτίμηση του νομοσχεδίου

Από τις σελίδες που προηγήθηκαν γίνεται αντιληπτό ότι το νομοσχέδιο που μελετάται εδώ έρχεται σε μια κρίσιμη μεταδικτατορική περίοδο και καλείται να βοηθήσει το πανεπιστήμιο να εξέλθει από τα αδιέξοδα και τις δυσκολίες που το είχε καταδικάσει η Χούντα και να το θέσει σε μια διαφορετική πορεία. Το τελικό πόνημα που προέκυψε από τη συνθετική-συμπληρωματική εργασία των επιτροπών Τσάτσου και Ευρυγένη επιχειρεί μια θεσμική απελευθέρωση του πανεπιστημίου τόσο από τις εξωπανεπιστημιακές, όσο και από τους ενδοπανεπιστημιακές ανασχέσεις και εμπλοκές. Προσπαθεί να επιφέρει συρρίκνωση στο πλέγμα αρμοδιοτήτων του κράτους επί του πανεπιστημίου, περιορίζοντας κατά το δυνατόν τις αρμοδιότητες του υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παράλληλα προβαίνει σε ένα δύσκολο, ειδικά για τις συνθήκες εκείνες εγχείρημα, την αναδιοργάνωση της εσωτερικής δομής και της λειτουργίας του, με ό,τι αυτό συνεπάγεται: πλήρης μετασχηματισμός του πανεπιστημίου, με αναδιάρθρωση και ανακατανομή των εξουσιών και αλλαγή ρόλων. Οι τομές είναι βαθιές και η μετάβαση από τη μονοπρόσωπη στη συλλογική διοίκηση, με ευρύτητα συμμετοχής όλων των ενδιαφερομένων ομάδων είναι ιδιαίτερα δύσκολη, ειδικά για ανθρώπους που δεν έχουν ασκηθεί στη συλλογική δράση και τη συνεργασία. Πέραν τούτου, οι διάφορες ομάδες ενδιαφερόντων εγείρουν συχνά υπέρμετρες αξιώσεις και προσφεύγουν σε μαξιμαλιστικές διεκδικήσεις.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, θεωρούμε ότι το τελικό πόνημα αποτελούσε ένα ενιαίο και συστηματικό Όλο και θα μπορούσε να διασφαλίσει τη λειτουργικότητα του πανεπιστημίου με βάση τις αρχές που διακηρύσσει.⁶⁶ Εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι όλες αυτές οι αρχές που επιχειρεί να θεσπίσει η συγκεκριμένη νομοθετική πρόταση, είτε προτείνονται για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα, είτε ταξινομούνται για πρώτη φορά σε ένα ενιαίο και συστηματικό πόνημα. Με την έννοια αυτή, το προτεινόμενο νομοσχέδιο προσλαμβάνει σίγουρα ιδιαίτερη ιστορική σημασία. Αυτό δεν σημαίνει ότι το νομοσχέδιο ήταν απαλλαγμένο από ατέλειες, παραλείψεις ή λάθη. Και μολοντί όλα αυτά εμφανίζονται συνήθως από τη στιγμή που ένα τέτοιο πόνημα τίθεται σε εφαρμογή και αρχίζει να λειτουργεί στην πράξη, θεωρούμε ότι στην προκείμενη περίπτωση ένας αντικειμενικός μελετητής θα μπορούσε να προβεί στις παρακάτω επισημάνσεις.

Κατ' αρχήν τα μέλη της επιτροπής φαίνονται προσανατολισμένα στον κόσμο των πνευματικών αξιών και στο χουμπολτιανό πανεπιστημιακό μοντέ-

λο. Στα πλαίσια ενός τέτοιου προσανατολισμού αυτό που ενδιαφέρει είναι το ήθος, η υψηλή μόρφωση, η ελευθερία του επιστήμονα, η διδασκαλία, η συμμετοχική μάθηση, κ.λπ. Με βάση τα προτάγματα αυτά, οι μεταρρυθμιστές φαίνεται να αγνοούν τη διασύνδεση του πανεπιστημίου με την κοινωνία. Ενδιαφέρονται προφανώς για τη διάπλωση ενός δημοκρατικού πολίτη με επίγνωση των ευθυνών του, ελάχιστα όμως φαίνεται να τους απασχολεί η διασύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας, όπως είχε προταθεί σε προγενέστερα νομοθετικά εγχειρήματα,⁶⁷ καθώς επίσης η κατάρτιση των νέων σε ικανότητες και δεξιότητες που θα είχε ανάγκη η παραγωγή. Τούτο παρατίθεται απλώς ως διαπίστωση και όχι ως αξιολογική κρίση, αφού εδώ τα κριτήρια μπορεί να ποικίλουν.

Παράλληλα, δεν λαμβάνεται ειδική μέριμνα για την έρευνα και τις μεταπτυχιακές σπουδές και τούτο αποτελεί μέγα κενό, αφού επέτρεπε έτσι να διαιωνίζεται το παλιό μεροληπτικό καθεστώς. Τέτοιες ελλείψεις θα μπορούσε, επίσης, να εντοπίσει κανείς πολύ περισσότερες, αν ήθελε να εισχωρήσει σε λεπτομέρειες. Έτσι, για παράδειγμα, αποτελεί μειονέκτημα του νομοσχεδίου το γεγονός ότι *‘τας εργασίας του τομέως διευθύνει εις των τακτικών καθηγητών’* (Άρθ. 25, παρ. 1) και αν υπάρχουν περισσότεροι αναλαμβάνουν όλοι για ένα έτος εκ περιτροπής. Είναι περίεργο ότι ο διευθυντής του τομέα, θέση αντίστοιχη του σημερινού προέδρου του τμήματος, δεν εκλέγεται αλλά ορίζεται από το νόμο.

Παράλληλα προς τις αδυναμίες αυτές εντοπίζονται και πολλά ισχυρά σημεία του σχεδίου-νόμου, πέρα από όσα ήδη έχουμε αναφέρει. Ίσως ένα από τα σημαντικότερα πρέπει να θεωρηθεί η συλλογικότητα. Και όταν η επιτροπή δίνει έμφαση στη συλλογικότητα, τη διευρυμένη συμμετοχή και τη συναίνεση, δεν κάνει λόγο για πράγματα ξένα προς τον δικό της τρόπο εργασίας. Στην επιτροπή εκείνη υπήρξε, όπως ομολογούν τα ίδια τα μέλη της και σήμερα ακόμη, ένας άψογος και ουσιαστικός τρόπος συνεργασίας. Ουσιαστικά δεν επρόκειτο για μια επιτροπή που παίρνει πολιτικές αποφάσεις, αλλά για επιστημονική επιτροπή που αμφισβητεί, αγωνιά, διερευνά και αναζητά την ουσία. Γίνεται επιμερισμός των θεμάτων και καταμερισμός των εργασιών και καθένας εισηγείται το θέμα του, έτοιμος να αφουγκραστεί όλους και όλοι έτοιμοι να αφουγκραστούν τον ένα. Και όταν το προϊόν αυτής της συλλογικότητας είναι περίπου έτοιμο, ο Δημήτρης Τσάτσος ζητά διεύρυνση της επιτροπής, κάτι που έπραξε και ο διάδοχός του Δημήτρης Ευρυγένης αργότερα, προκειμένου να επιτευχθεί η καλύτερη επεξεργασία του σχεδίου νόμου και η μεγαλύτερη συναίνεση για αυτό.

Και αυτό έχει και μια αξιοσημείωτη χρηστική διάσταση. Όπως έμπρακτα απέδειξε η επιτροπή Τσάτσου-Ευρυγένη, με τη συλλογικότητα και το περιεχόμενο της αίτημά της, η πολιτική ηγεσία του υπουργείου Παιδείας και, ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί της πανεπιστημιακής πολιτικής δείχνουν να αντιλαμβάνονται πως μια διευρυμένη συμμετοχή των ομάδων ενδιαφέροντος στη λήψη αποφάσεων, παρά τα όποια προβλήματα που μπορεί να παρουσιάζει στην πράξη, αποτελεί τελικά την αναγκαία συνθήκη για συναίνεση. Η τελευταία αποτελεί, με τη σειρά της, μια σημαντική προϋπόθεση για την επιτυχία και την εδραίωση της εκπαιδευτικής πολιτικής.⁶⁸ Στην πραγματικότητα, είναι μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις στις οποίες οι εκπαιδευτικοί της κρατικής πολιτικής για την εκπαίδευση δείχνουν:

- να αντιλαμβάνονται πως η γνώση της αλήθειας και η επίτευξη της νομιμοποίησης εξαρτώνται από τις εκάστοτε συνααινέσεις της διυποκειμενικότητας,⁶⁹ και ως εκ τούτου
- να προωθούν την αβίαστη ανάδυση συνααινέσεων, πρακτική που αποτελεί μείζον συστατικό της δημοκρατίας.

Με τον τρόπο αυτό, οι μεταρρυθμιστές εισάγουν για πρώτη φορά στην ελληνική πανεπιστημιακή ιστορία μια αρχή που θα αποτελέσει θεσμικό και πολιτικό εφελτήριο τόσο για μεταγενέστερες νομοθετικές προτάσεις και ενεργήματα (με προεξάρχον το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα της Ομάδας Σταθόπουλου το 1980) όσο και για τον ίδιο το νόμο-πλαίσιο του 1982, μολονότι είναι εύκολο να συμβούν ανεπιθύμητες ενέργειες. Πρόκειται για μια αρχή-όρο συγκρότησης της δημοκρατίας, την ‘αρχή της συμμετοχής’,⁷⁰ στοιχείο που φάνηκε να αλλάζει τη σχέση κράτους- θεσμοθετημένων οργάνων της πολιτείας και πανεπιστημίων στην έναρξη της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας.⁷¹

Ωστόσο, επιχειρώντας κανείς μια βαθύτερη ενδοσκόπηση του νομοσχεδίου μπορεί να συλλάβει στις αθέατες εσωτερικές του πτυχές το ουσιοδέστερο ίσως νόημά του: την επαναδιαπραγμάτευση της διδασκαλίας και την τοποθέτησή της σε νέες βάσεις. Όμως, μια τέτοια αλλαγή δεν είναι δυνατόν να διατυπωθεί ρητά, γιατί ούτε ορίζεται ούτε επιβάλλεται με νόμο. Προϋποθέτει ενστερνισμό διαφορετικών αξιών και αλλαγή εσωτερικών ‘στάσεων’ και δομών προσωπικότητας. Και αυτό επιτυγχάνεται ευκολότερα μέσα από τη διευθέτηση κατάλληλου και ευνοϊκού περιβάλλοντος, το οποίο μπορεί μακροπρόθεσμα να καλλιεργήσει αυτές τις εσωτερικές διαθέσεις και να επιφέρει βαθμιαία τις μεταβολές της προσωπικότητας. Και εδώ απέβλεπαν οι μεταρρυθμιστές με τα διάφορα μέτρα και, κυρίως, με την κατάργηση της

έδρας. Δεν απέβλεπαν, δηλαδή, απλώς σε ένα διοικητικό μέτρο, αλλά πολύ περισσότερο στην αναθεώρηση της διδασκαλίας, στην οποία ζητούσαν να προσδώσουν νέα πνοή. Ο Νίκος Μουζέλης είναι επ' αυτού σαφής:

‘Υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην διδακτική ιεραρχία και στον τρόπο διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα το συγκεντρωτικό και μονοκρατικό σύστημα της έδρας, ιδίως όπως λειτουργή στις κοινωνικές επιστήμες, τείνει σ’ ένα σύστημα διδασκαλίας που είναι φορμαλιστικό και δογματικό. Ο κάτοχος έδρας, με την δύναμη που έχει σε θέματα εκλογής, προαγωγής κ.λπ. έχει συχνά την δυνατότητα να εμποδίζει κάθε καινούργιο τρόπο σκέψης που θα μπορούσε να διαταράξει το μονοπώλιο των γνώσεων που ελέγχει. Δηλαδή με την δυνατότητα που έχει ο τακτικός καθηγητής να επιβάλλει τις απόψεις του όχι μόνο σε θέματα διοικητικά αλλά και σε θέματα διδακτικά-επιστημονικά εμποδίζει τον συναγωνισμό στο επίπεδο ιδεών’.⁷²

Η ιεράρχηση των σχέσεων, λοιπόν, μπορεί να οδηγήσει στην ποδηγέτηση της γνώσης και να καταλήξει σε αποκλεισμούς. Γι’ αυτό, βασικό μέλημα των μελών της επιτροπής είναι η ελεύθερη ακαδημαϊκή διδασκαλία και η λειτουργία του τομέα φαίνεται να συμβάλει σημαντικά σ’ αυτό:

‘το σύστημα του τμήματος (τομέος) οδηγεί στην διδακτική αυτονομία του ανωτέρου τουλάχιστον διδακτικού προσωπικού (δηλαδή από υφηγητές και πάνω), απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε σοβαρή αλλαγή στη διδασκαλία. Διδακτική αυτονομία σημαίνει πώς όλο το εκλεγμένο διδακτικό προσωπικό αποτελεί μία κοινότητα συναδέλφων’ (ό.π.).

Παράλληλα προς την απελευθέρωση και τη χειραφέτηση του διδακτικού προσωπικού επιδιώκεται η χειραφέτηση των φοιτητών μέσα από την αλλαγή στάσεων για τη διδασκαλία. Δεν είναι η αποστήθιση γνώσεων που ενδιαφέρει, αλλά η μήση και η εισαγωγή στην επιστημονική σκέψη. Και το νομοσχέδιο είναι επ’ αυτού σαφέστατο: ‘*καλλιέργεια του επιστημονικού προβληματισμού των φοιτητών και εισαγωγήν εις την μέθοδον*’ (Άρθ. 130). Πρόκειται ίσως για την κορυφαία διάταξη του νομοσχεδίου. Όμως, ο επιστημονικός προβληματισμός και η εισαγωγή στην επιστημονική μέθοδο, δεν είναι δυνατόν να συμβούν με το ένα και μόνον σύγγραμμα και το νομοσχέδιο είναι επ’ αυτού σαφέστατο: ‘*Η εξεταζομένη ύλη δεν ταυτίζεται κατ’ ανάγκην με την διδασκομένην, ουδέ περιορίζεται εις το περιεχόμενον ενός και μόνον συγγράμματος*’ (Άρθ. 144, παρ. 1) Πρόκειται για τη ριζική αναθεώρηση της διδασκαλίας, που από παθητική ζητείται να μετατραπεί σε ενεργητική, μέσα από τη συμμετοχή του φοιτητή στην αναζήτηση της ίδιας της επιστημονικής γνώσης.⁷³

Εύκολα διαπιστώνει κανείς, επίσης, ότι ο νομοθέτης εκείνος δεν έχει

ενδώσει στις μαξιμαλιστικές διεκδικήσεις των φοιτητών. Τους παρέχει βέβαια συμμετοχή, αλλά κατά το ένα τρίτο των καθηγητών, πράγμα που δεν έπραξαν μεταγενέστεροι νομοθέτες. Εδώ, επίσης, διαπιστώνει κανείς μια καλύτερη, κατά την κρίση μας, ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ Σχολής και τομέα (σημερινού τμήματος), αφού πολλές από τις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του τομέα, απαιτούν την έγκριση της Κοσμητείας, η οποία με τον τρόπο αυτόν είναι σε θέση να αναλάβει έναν (περιορισμένο πάντοτε) ρυθμιστικό ρόλο μεταξύ των τομέων της αυτής Σχολής, πράγμα που δεν συμβαίνει σήμερα. Καθώς μάλιστα και τα ενδοπανεπιστημιακά διοικητικά όργανα, τα υπερκείμενα του τομέα, ασκούν ελάχιστη μόνο εξουσία επί των σημερινών τμημάτων, είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για πανεπιστήμια. Ορθότερο θα ήταν επομένως να γίνεται λόγος, για αυτοδύναμα πανεπιστημιακά τμήματα, που εύκολα μπορούν να λειτουργήσουν υπό την επιρροή της κυρίαρχης σε αυτά ομάδας, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται. Αυτή ακριβώς την αδυναμία, δεν φαίνεται να καλλιεργεί το εξεταζόμενο εδώ νομοσχέδιο.

Όσα εκτέθηκαν στις σελίδες που προηγήθηκαν μας επιβάλλουν να κάνομε λόγο για μια πρώτη μεταρρύθμιση, η οποία εξ αιτίας της γενικευμένης μαξιμαλιστικής διάθεσης που διέκρινε τότε την Ελλάδα πλήρωσε το 'τίμημα' της διευρυμένης συναίνεσης και συμμετοχής, με την ανάσχεσή της. Το 'εφικτό' αποτελεί συστατικό ώριμης πολιτικής. Και οι μεταρρυθμιστές έδειχναν να το γνωρίζουν, γι' αυτό δεν δίστασαν να περιστείλουν μέτρα και πεποιθήσεις, προκειμένου να επιτύχουν την πραγμάτωση της μεταρρύθμισης εκείνης:

‘Η επιτροπή πιστεύοντας στην ανάγκη να καταστή το σχέδιο της, με τις τροποποιήσεις που θα υποδειχτούν, το ταχύτερο νόμος, προτίμησε αντί για λύσεις που θα ανταποκρίνονταν περισσότερο στις πεποιθήσεις των μελών της, να προτείνει συμβατικότερες λύσεις που φαίνονται όμως σήμερα ευχερέστερα πραγματοποιήσιμες.⁷⁴

Οι μαξιμαλιστικές όμως συνιστώσες των δύο πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων δεν επέτρεψαν την ευρύτερη εμπέδωση αυτής της συνθήκης. Έτσι το πρώιμο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα Τσάτσου-Ευρυγένη παρέμεινε μια μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Αυτό θεωρούμε ότι δεν της στερεί διόλου τη σημασία και τη συμβολή της στην υπόθεση της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης, αφού μπορεί να μην έγινε, υπήρξε όμως ακριβώς εκείνη που έθεσε αρχές, όρισε επιδιώξεις και αιτήματα και τα κατέστησε θεμιτά. Με αυτό ως δεδομένο και ανατρέχοντας σε μια άλλη ‘μεταρρύθμιση που δεν έγινε’, εκείνο το πρώιμο εγχείρημα του Εκπαιδευτικού Ομίλου, μπορεί να καταλήξει κανείς αναδρομικά στο παράδοξο συμπέρασμα, ότι τελικά πιο σημαντικές

και περισσότερο αποτελεσματικές αναδεικνύονται στην Ελλάδα ορισμένες μεταρρυθμίσεις που δεν έγιναν.

Σημειώσεις

1. Για τη χρήση του ερμηνευτικού κύκλου στην έρευνα ζητημάτων εκπαιδευτικής πολιτικής και μεταρρύθμισης, βλ. Πυργιωτάκης/Παπαδάκης (1999: 853-59).

2. Αρχικά με το Ν. Δ. 59/23.9.74. Η εν λόγω νομομοποίηση του κατεξοχήν εκφραστή της απειλής κατά της ασφάλειας του κοινωνικού καθεστώτος αποτελεί, μαζί με το Σύνταγμα του 1975, την πρώτη πρακτική επικύρωση του αστικού κράτους δικαίου μετά τον Εμφύλιο. Βλ. και Χαρωλάμπης (1985: 344).

3. Με την επιλογή της ημέρας του Πολυτεχνείου ως ημέρας εκλογών διαφώνησαν στο Υπουργικό Συμβούλιο οι Δ. Αλαβάνος και Δ. Τσάτσος.

4. Λόγω του υπάρχοντος εκλογικού συστήματος, ήτοι της ενισχυμένης αναλογικής.

5. Η δεκαετία του 1980 σηματοδότησε την υποχώρηση των μεγάλων αφηγήσεων της φιλελεύθερης και επαναστατικής Αριστεράς και τη διεύδυση των ιδεολογιών της διαχείρισης στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Οι εξελίξεις αυτές συνεχίστηκαν πιο έντονα τη δεκαετία του 1990, ολοκληρώνοντας τον μετασχηματισμό του πανεπιστημίου της αμφισβήτησης σε πανεπιστήμιο της διαχείρισης και συναρμογής.

6. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στις φοιτητικές εκλογές του 1975 ψήφισαν 40.746 φοιτητές έναντι 23.218 στις πρώτες ελεύθερες εκλογές του 1974, ήτοι 75,5% περισσότεροι. Βλ. σχετικά εφ. *Βήμα*, 17.12.1975.

7. Για το αξίωμα που θέλει τον λαό 'να πρέπει να θέλει και να δρα ως λαός', βλ. και Τσουκαλάς (1999β: 135).

8. Όπως προκύπτει από την προσωπική συνέντευξη που μας παρεχώρησε ο Δημ. Θ. Τσάτσος στις 9 Αυγούστου 2003, στη Χερσόνησο της Κρήτης.

9. *Ομάδες Εργασίες προς αναθεώρησην του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, Αθήνα, Ερμής, 1975, σελ. 9.

10. Ιδιαίτερη μνεία οφείλει να γίνει στον καθηγητή Σάκη Καράγιωργα. Αντί οποιασδήποτε άλλης αναφοράς, προτιμούμε να παραθέσουμε την αφιέρωση του *Συνταγματικού Δικαίου* του Δημήτρη Τσάτσου στη μνήμη του Σάκη Καράγιωργα: 'Ο Σάκης Καράγιωργας δεν σκέφτηκε μόνο αλλά και έπραξε ελεύθερα. Δεν επικαλέσθηκε όμως ποτέ τον αγώνα του. Αρνήθηκε να τον εξαγνιώσει. Αυτό εξήψωσε τη στάση του σε ιστορία' (Τσάτσος 1988:7).

11. Και όχι Μοντέλης, όπως προφανώς εκ παραδρομής τον αναφέρουν οι Βρυχέα και Γαβρόγλου (1982: 73). Για τα Μέλη της Επιτροπής βλ. και *Ομάδες Εργασίες προς αναθεώρησην του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, Αθήνα, Ερμής, 1975, σελ. 9.

12. Ενδεικτικά αναφέρουμε την 'Εισήγηση για τους τομείς' των Νίκου Πουλαντζά και Νίκου Μουζέλη, στην οποία θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια της μελέτης μας. Από το σημείο αυτό επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε τον καθηγητή Νίκο Μουζέλη για τη διάθεση αυτής, αλλά και άλλων πολύτιμων πηγών για την παρούσα μελέτη.

13. Βλ. σχετικά Μαρωνίτης Δ. Ν., *Mea Culpa* για τα ΑΕΙ: Το μεγάλο σκάνδαλο της Ανώτατης Παιδείας, στο *Βήμα*, 15.10.1989.

14. Ο Δημήτριος Ευρυγένης, Καθηγητής Νομικής, υπήρξε μεταξύ άλλων και μέλος της πρώτης Διοικούσας Επιτροπής του Πανεπιστημίου Θράκης.

15. Βλ. ενδεικτικά απάντηση του Π. Ζέππου σε ερώτηση του βουλευτή Ι. Σαββούρα 'περί αδείας κατοχής Β' θέσεως ανωτέρου διδακτικού προσωπικού Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων' στο Βουλή των Ελλήνων, *Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής*, τομ. 1ος, Συνεδριάσεις Α'- ΜΒ', Συνεδριάσεις ΔΣΤ' της 17ης Φεβρουαρίου 1975, σελ. 785.

16. Μουζέλης Ν.- Πουλαντζάς Ν., *Εισήγηση για τους τομείς, Τεχνικές ιδέες' Α. Ι-* Την εισήγηση αυτή μας παραχώρησε ευγενώς ο καθηγητής Νίκος Μουζέλης.

17. Δημοσιεύεται στο *Ομάδες Εργασίας, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, ό. π., σελ. 13- 155.

18. Βλ. και Γενική Εισήγηση και απολογισμός της Επιτροπής, όπως δημοσιεύεται στο *Ομάδες Εργασίας προς αναθέσθαι τον νόμον του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, Αθήνα, Ερμής, 1975, σελ. 10- 11.

19. Ε/ 1967 συντ. πράξη, όπως παρατίθεται αποσπασματικά στο Παπαπάνος (1970: 377).

20. Θ/1967 συντ. πρ. Η ίδια Συντακτική Πράξη επιβάλλει την υποβολή δηλώσεων νομιμοφοροσύνης από τους διδάσκοντες στα Πανεπιστήμια.

21. Το εν λόγω προσωπικό αποτελείται από Επιμελητές, Βοηθούς Εργαστηρίων, Σπουδαστηρίων, Εδρών, Κλινικών ή Μουσείων και Παρασκευαστές Εργαστηρίων ή Μουσείων (Α. 1 π. 1).

22. Βλ. αναλυτικότερα Παπάζογλου (1975: 13) και Αλάζος (1987: 354).

23. Η Χούντα επαναφέρει τον θεσμό με την ΚΗ' Συντακτική Πράξη (ΦΕΚ Α. 202/ 1968) και με το Ν.Δ. 93/1969 (ΦΕΚ Α' 77). Τη θέση του Κυβερνητικού Επιτρόπου μπορεί, με βάση αυτά τα δύο νομοθετήματα, να καταλάβει, μετά τον σχετικό διορισμό από την κυβέρνηση, ο 'διατελέσας τακτικός καθηγητής Πανεπιστημίου ή άλλου ΑΕΙ, εν ενεργεία ή συνταξιούχος ανώτατος δημόσιος πολιτικός ή στρατιωτικός υπάλληλος ή ανώτατος δικαστικός εν γένει λειτουργός ή επιστήμων ανεγνωρισμένου κύρους' (Α.36 π.1).

24. Για την ακρίβεια πρόκειται για έναν 'Καταστατικό χάρτη' των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, τον οποίο συνέταξε η επί τούτου συγκροτηθείσα επιτροπή, υπό την προεδρία του ακαδημαϊκού Ι. Ξανθάκη, τη συμμετοχή καθηγητών των πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Πατρών, αλλά και τη συμμετοχή του Γενικού Διευθυντού της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.

25. Η εν λόγω Επιτροπή συγκροτήθηκε τον Νοέμβριο του 1971 και το προσχέδιο του Νομοθετικού Διατάγματος δημοσιεύθηκε (για την ακρίβεια διέρευσε) στον Τύπο το Γενάρη του 1973, βλ. εφ. *Τα Νέα*, 23.01.1973 και αναλυτικότερα Βρυχέα/Ταβρόγλου (1982: 69-70) και Παπαδάκης (2001: 380).

26. Απαρτίζονταν από τρεις ακαδημαϊκούς, ομότιμους καθηγητές, τρεις πρυτάνεις και έναν κοσμήτορα μιας Σχολής ('Αρθ. 2).

27. Τα σωματεία αυτά μπορούν να εμπλέκονται στην οργάνωση εκδηλώσεων 'μορφωτικού, καλλιτεχνικού ή κοινωνικού χαρακτήρος, ιδία δε διαλέξεων, εκδρομών, παραστάσεων συναντιών, εκθέσεων, εορτών κ.λπ.' αρκεί να μην παρακωλύουν τη διεξαγωγή των μαθημάτων και να μην επιδιώκουν πολιτικούς σκοπούς ('Αρθ. 116 παρ. 1). Expressis verbis, οφείλουν να δραστηριοποιούνται σε καθεστώς ιδεολογικής εκκένωσης.

28. Το σώμα των προτάσεων της Ειδικής Επιτροπής παραδόθηκε πολύ νωρίτερα στην Επιτροπή Παιδείας: στις 27 Δεκεμβρίου του 1972 (βλ. σχετικά ΥΠΕΠΘ, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971- 1973*, Αθήνα, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1974, σελ. 109).

29. Για την ακρίβεια 'πρωτάσει της επιτροπής δι' αποφάσεων του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων' Γεράσιμου Φραγκάτου (βλ. *Ραδιοφωνική Ομιλία Ι του Καθηγητού Χαράλαμους Φραγκίστα, Προέδρου της Επιτροπής Παιδείας, όπως παρατίθεται στο ΥΠΕΠΘ, Ενημερωτικών Τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*, Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1972, σελ. 131-132). Οι άλλες δύο Υποεπιτροπές είναι η 'Ειδική επιτροπή επί θεμάτων Γενικής Εκπαιδύσεως' και 'Ειδική επιτροπή επί θεμάτων Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως' (βλ. *σχετικά Βασιλείου της Ελλάδος, ΥΠΕΠΘ - Διευθυνσις Διοικητικού, Απόφασις με αριθ. Πρωτοκόλλου 156279, Εν Αθήναις τη 15 Νοεμβρίου 1971, όπως παρατίθεται στο ΥΠΕΠΘ, Ενημερωτικών Τεύχος επί των εργασιών της Επιτροπής Παιδείας*, όπ. παρ., σελ. 13-14).

30. Η εν λόγω Υποεπιτροπή ιδρύθηκε με την Υπουργική Απόφαση 156279/ 15 §11-71. Βλ. *σχετικά Βασιλείου της Ελλάδος ΥΠΕΠΘ - Διευθυνσις Διοικητικού, Απόφασις με αριθ. Πρωτοκόλλου 156279, σελ. 12, Ραδιοφωνική ομιλία του Καθηγητού Χαράλαμους Φραγκίστα, ό. π., σελ. 132 και ΥΠΕΠΘ, Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971- 1973, Αθήναι, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1974, σελ. 13.*

31. Επιτροπή Παιδείας, Εισαγωγικών σημείωμα στο ΥΠΕΠΘ, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971- 73*, Αθήναι, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1974, σελ. 5.

32. Η συστηματική ενασχόληση της Επιτροπής Παιδείας της Χούντας με την Ανώτατη Εκπαίδευση εκκινήθηκε την 7η Δεκεμβρίου του 1972 και συνεχίστηκε για 15 'πολυώρες συνεδριάσεις' (ΥΠΕΠΘ, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-73*, όπ. παρ., σελ. 109).

33. ΥΠΕΠΘ, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-73*, όπ. παρ., σελ. 109.

34. Βλ. και ΥΠΕΠΘ, *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας 1971-73*, όπ. παρ.

35. Με την απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, αριθμ. 138 (ΦΕΚ Α' 255/1971). Η οριστική καθιέρωση του θεσμού των 'επικουρικών καθηγητών', επιχειρείται με το (προσχέδιο) Ν. Δ. 'Περί Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων', όπου οι επίκουροι καθηγητές διακρίνονται σε μόνιμους και 'επί θητεία' ('Το ανώτερον διδακτικόν προσωπικόν των ΑΕΙ απαριθμείται, κατά σειράν ιεραρχικής τάξεως εξ επιτίμων καθηγητών, ομοτίμων καθηγητών, τακτικών καθηγητών, καθηγητών επί θητεία, επικουρικών καθηγητών, επικουρικών καθηγητών επί θητεία και εντεταλμένων υφηγητών', σύμφωνα με το 'Αρθ. 52 παρ.1).

36. Βλ. αναλυτικότερα για αυτό το ζήτημα και την ερμηνεία του Πυργιωτάκης/Παπαδάκης (1999: 858). Αναλυτικότερα για αυτό το εγχείρημα να προσδοθεί ένας όψιμος 'φιλολαϊκός χαρακτήρας' στην πολιτική της Χούντας προκειμένου να αποτραπεί η προοιούσα καθολική από-νομιμοποίησης της, βλ. και Παπαδάκης (2001: 395- 96).

37. Στο εξής Ε. Δ. Π. χάριν συντομίας.

38. Στο σημείο αυτό οφείλομε να λάβουμε υπόψη μας ότι οι διατάξεις αυτές θεσπίζονται σε μια εποχή που το ζήτημα της αποχουντοποίησης των ΑΕΙ, δηλαδή της κάθαρσής τους από τους διδάσκοντες που δεν 'τίμησαν' το λειτούργημά τους επιλέγοντας να συνεργαστούν με το απριλιανό καθεστώς, είναι ακόμα ζέον ενώ τη διευθέτησή του έχει αναλάβει προσωπικά ο Δημήτρης Τσάτσος. Ο ίδιος επισημαίνει σχετικά ότι 'η πολιτική μας στην Κυβέρνηση των 70 ημερών οδήγησε σε μία αρχή καθάρσεως στα Α.Ε.Ι.' ('Ο Δ. Τσάτσος για την παιδεία', στα Νέα, φ. της 16ης Δεκεμβρίου 1974). Στην πραγματικότητα, το αίτημα της αποχουντοποίησης αποτέλεσε μια από τις βασικές συνιστώσες του Λόγου και της Δράσης των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης. Η αποχουντοποίηση έγινε εξαρχής αντιληπτή ως μια αναγκαία καθαρτήρια διαδικασία. Ειδικά για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η κάθαρση των προσώπων έγινε αντιληπτή ως ικανή και αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη του μετασχηματισμού του Πανε-

πιστημίου. Και αυτό ίσως εξηγεί και τη διατήρηση πειθαρχικών διατάξεων για τους καθηγητές σε ένα νομοσχέδιο που ευαγγελίζεται την αυτονομία και την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας των ΑΕΙ. Για την υπόθεση της αποχοντοποίησης βλ. αναλυτικότερα και Παπαδάκης (2001: 478-79).

39. *Ομάδες Εργασίες προς αναθεώρησην του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, ό. π.

40. Ως διοίκηση δεν εννοούμε μόνο την απρόσωπη γραφειοκρατία, που όντας μακριά από το πρόβλημα λειτουργεί με αυτοσκοπό τη διαδικασία και για όχι την επίλυσή του, αλλά και τον γραφειοκρατικό μηχανισμό που επιχειρεί με φανερό ή λανθάνοντα τρόπο να επιβάλει την κρατική βούληση και τις κρατικές αντιλήψεις.

41. Το εν λόγω χειρόγραφο μας παραχώρησε ο Καθηγητής Νίκος Μουζέλης.

42. Πουλαντζάς Ν., Εισήγηση στην Επιτροπή Τσάτσου για τη Σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη, ό. π.

43. *‘Το 1/3 όλων των δ. οργάνων αποτελείται από επιμελητές - βοηθούς αφ’ ενός από φοιτητές, αφ’ ετέρου, κατανεμημένους σε ισόποσες αναλογίες... (Πουλαντζάς Ν., Εισήγηση στην Επιτροπή Τσάτσου για τη Σύνταξη του Καταστατικού Χάρτη, ό. π., Μέρος ΙΙΑ1β’).*

44. ό. π., Μέρος ΙΙΒ1γ’.

45. Γενική Εισήγηση Μειοψηφίας στην Ε’ Αναθεωρητική Βουλή, όπως παρατίθεται αποσπασματικά στο Τσάτσος (1980:332).

46. Βλ. αναλυτικότερα Φουντεδάκη/Σαραφινός (2000: 59) και Link/Tassey (1989: viii).

47. ‘Συνέντευξη με τον Δημήτρη Τσάτσο...’, στα *Εργατικά Νέα* (ελληνικό περιοδικό της Σουηδίας), Νοέμβριος 1978, σελ. 8.

48. Βλ. και Γενική Εισήγηση και απολογισμός της Επιτροπής, όπως δημοσιεύεται στο *Ομάδες Εργασίες προς αναθεώρησην του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, ό. π.

49. Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι πολλές φορές οι μεταγενέστεροι εκπονητές πολιτικής για την Ανώτατη Εκπαίδευση ανέτρεξαν στο νομοσχέδιο Τσάτσου - Ευρυγένη, επικαλούμενοι αρχές και διατάξεις του - συχνά για νομιμοποιητικούς λόγους. Αυτό, αν μη τι άλλο, αποτελεί μια εκ των υστέρων αναγνώριση της ποιότητας του νομοσχεδίου, ακόμα και από ‘ιδεολογικούς’ αντίπαλους του Δ. Τσάτσου. Φυσικά, δεν σημαίνει ότι η κάθε επίκληση-αναφορά στο εν λόγω μεταρρυθμιστικό εγχείρημα είχε και οντολογική βάση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ν. 815/ 78 *‘Περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις την οργάνωσιν και λειτουργίαν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων... (ΦΕΚ 147/15- 9- 1978).* Οι εκπονητές του εν λόγω νομοθετήματος συχνά κατέφυγαν στην επίκληση ομοιοτήτων (ειδικά ως προς τις ρυθμίσεις για τις εξετάσεις) με το νομοσχέδιο της Επιτροπής Τσάτσου - Ευρυγένη, εντοπίζοντας ομοιότητες με ‘την ‘αυστηρότητα’ των εξεταστικών συστημάτων, που προβλέπονται στα δυο σχέδια νόμου-πλασιού, της επιτροπής Τσάτσου- Ευρυγένη (1974-75) και της Επιτροπής Ταλιαδούρου αφετέρου (1976-1977) (Σταθόπουλος Μ., Ο Νόμος 815/ 78 και η φοιτητική αναταραχή, στο *Βήμα*, 29.12.1979). Όπως κατέδειξαν τεκμηριωμένα οι Δ. Φατούρος (στο *Βήμα* της 16.01.1980) και Μ. Σταθόπουλος (ό. π.) επρόκειτο για μια στρατηγική, έμπλεο ‘γενικευτικών σχημάτων’ και ‘αντιεπιστημονικών συσχετίσεων’, στο μέτρο που ‘όχι μόνο δεν μπορούν να αποκοπούν οι διατάξεις για τις εξετάσεις από το σύνολο των άλλων ρυθμίσεων, όπως ρητά τις έλεγε το σχέδιο της επιτροπής Δ. Τσάτσου - Δ. Ευρυγένη και όπως η επιστημονική αλήθεια το δείχνει, αλλά ούτε και αποκομμένες αυτές οι ίδιες οι εξεταστικές διαδικασίες δεν μπορούν να συσχετισθούν’ (Φατούρος Δ., Υστερόγραφο, στο *Βήμα* της 16ης Ιανουαρίου

1980). Μάλιστα σε άλλο άρθρο του, ο Δ. Φατούρος επισημαίνει ότι οι, περί των λόγος, διατάξεις του Ν. 815/78 'δεν μπορούν ούτε και αποκομμένες ακόμη να συγκριθούν με προτάσεις άλλων Νομοσχεδίων (του Σ/Ν Τσάτσου- Ευρυγένη)' (Φατούρος Δ., Μπορούμε να ξεπεράσουμε τις φοβίες και να δούμε τι συμβαίνει στα ΑΕΙ, *Πολιτικά Θέματα*, τεύχ. 286, 15- 21 Ιανουαρίου 1980, σελ. 6).

50. Κεντρικό Συμβούλιο του Επιστημονικού Διδακτικού Προσωπικού, Κριτική για το σχέδιο νόμου πλαισίου της Επιτροπής Ταλιαδούρου, στο Βρυχέα/Γαβρόγλου (1982: 315).

51. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι ανάμεσα στα ελλείμματα και τα προβλήματα που εντόπισε η ΕΦΕΕ στο νομοσχέδιο των Τσάτσου-Ευρυγένη, τα σημαντικότερα ήταν

- η μη εκπροσώπηση των φοιτητών (που άλλωστε αποτελούσαν και την ομάδα που είχε κατεξοχήν θιγεί από παλιότερες παραβιάσεις του ασύλου) στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το άσυλο,

- η ένθεση 'ασαφών' σημείων ως προς την δυνατότητα αυτοδίκαιης παραβίασης του ασύλου, όπως η περίπτωση της 'απειλής κατά της σωματικής ακεραιότητας' που θα μπορούσε να λάβει πολλές δυνατές ερμηνείες, (βλ. και Κ. ΣΕΛ. της Ε.Φ.Ε.Ε., Απόψεις για το σχέδιο νόμου της Επιτροπής Τσάτσου- Ευρυγένη, όπως δημοσιεύεται στο *Πανεπιστημιακός Όμιλος, Κείμενα 1976- 1978*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1978, σελ. 65). Αυτά τα ελλείμματα- προβλήματα αντιμετώπισε επαρκώς ο Νόμος - Πλαίσιο το 1982.

52. Βλ. αναλυτικότερα Παπαδάκης (2001: 511- 15). Εδώ περιοριζόμαστε απλώς να αναφέρουμε ότι στο συνέδριο που οργανώθηκε υπό την αιγίδα του Ανδρέα Παπανδρέου, το 1964 στο κτίριο της Παντείου, για το Πανεπιστήμιο Πατρών, με συμμετοχή κορυφαίων επιστημόνων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, προτάθηκε ως ενδεδειγμένη δομή του νέου πανεπιστημίου η αγγλοσαξωνική, ενώ θεωρήθηκαν ώριμες οι συνθήκες για μετάβαση από το καθεστώς της ύδρας στον τομέα και το τμήμα. Βλ. σχετικά Κριμπάς Κ., Η αλλαγή φρουράς. Πρώτη περίοδος 1960-67, στο τ. ι., *Θραύσματα Κατόπιν*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993, σελ. 185-223, Κριμπάς Κ., Ιδεολογικές Επιδράσεις στην Ανώτατη Παιδεία, *Αντί*, περίοδος Β', τεύχ. 11, Ιανουάριος 1979, σελ. 24-26.

53. Οι επικρίσεις αυτές θα 'συνοψισθούν', με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο το 1975, στο συνέδριο που οργάνωσε ο Σύλλογος Βοηθών- Επιμελητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών για την 'Ανώτατη Παιδεία', με συμμετοχή κυρίως εκπροσώπων του Ε.Δ.Π., εκπροσώπων φοιτητών και άλλων ομάδων ενδιαφέροντος (22- 26 Απριλίου 1975). Εκεί οι περισσότεροι από τους εισηγητές, εκπρόσωποι Συλλόγων ΕΔΠ, θα απαιτήσουν την κατάργηση του 'από τη φύση του αντιδραστικού θεσμού της έδρας' (Εισήγηση Δ. Κλάδη, σελ. 174), την εγκαθίδρυση ενός νέου οργανωτικού πλαισίου που βασίζεται στη διάθρωση 'τομέας- τμήμα- σχολή- ίδρυμα' (Εισήγηση Ι Σχινά, σελ. 181). Ανάλογα είναι τα αιτήματα και άλλων ομάδων ενδιαφερόμενων, όπως της Ένωσης Ελλήνων Χημικών. Η αντιπροσωπεία της τελευταίας τονίζει εμφατικά την ανάγκη 'κατάργησης της έδρας ώστε η κατεύθυνση και ανανέωση να μην είναι εξαρτημένες από τον Ένα, αλλά από την πλειοψηφία της ομάδας (και) δημιουργίας τομέων με γνωστικό αντικείμενο' (σελ. 205). Βλ. αναλυτικά Σύλλογος Βοηθών- Επιμελητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ανώτατη Παιδεία*, Αθήνα 1975.

54. Το πλαίσιο αυτό, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, επεξεργάστηκε αργότερα από κοινού με τον Νίκο Πουλιαντζά για να καταληξούν τελικά σε ενιαία πρόταση.

55. Μουζέλης Ν., Κείμενο προτάσεων για τα ΑΕΙ. Το εν λόγω κείμενο έχει γραφεί τον Σεπτέμβριο του 1974 και μας το παραχώρησε ευγενώς ο ίδιος ο συντάκτης του.

56. Πουλαντζάς Ν., Εισήγηση στην Επιτροπή Τσάτσου για τη Σύναξη του Καταστατικού Χάρτη. Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις (που κυρίως συγκεφαλαιώνονται στο δόγμα 'τομέας ή τμήμα') όλες οι πρώτες εκείνες εισηγήσεις (κοινή εισήγηση Μουζέλη-Πουλαντζά, εισήγηση Καραγιώργα) ειδικά στα πλαίσια της Επιτροπής Τσάτσου, κατατείνουν στην ανάγκη άμεσης κατάργησης της έδρας ως βασικής ακαδημαϊκής μονάδας. Βλ. σχετικά Ν. Μουζέλης-Ν. Πουλαντζάς, Εισήγηση για τους τομείς, ό. π. αλλά και *Ομάδες Εργασίες προς αναθεώρηση του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, ό. π., σελ. 9-11.

57. Βλ. σχετικά Κριμπάς Κ., Ιδεολογικές επιδράσεις στην Ανώτατη Παιδεία, *Αντί*, περίοδος Β', τεύχ. 11, σελ. 24-26, όπως δημοσιεύεται στο Κριμπάς (1993: 181).

58. ΕΦΕΕ- ΕΔΠ- Πανεπιστημιακός Όμιλος, Διακήρυξη, όπως παρατίθεται στο Βρυχέα/Γαβρόγλου (1982: 296).

59. Βάσει μιας τροποποιημένης εκδοχής του εν λόγω σχεδίου έγιναν οι πρώτες εκλογές καθηγητών το 1982. Καταργήθηκε 'μετ' επαίνων', χάριν της εφαρμογής του Ν. 1268/ 82.

60. (Κ. ΣΕΛ. της ΕΦΕΕ, Απόψεις για το σχέδιο νόμου της Επιτροπής Τσάτσου-Ευρυγένη, ό. π., σελ. 65). Ανάλογες είναι οι θέσεις του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος. Η αντιπροσωπεία του, σε ομόφωνη της απόφαση στις 9 Ιουλίου 1976, αποφαινεται, μεταξύ άλλων, ότι 'επί πλέον οι αποφασιστικές αρμοδιότητες του Υπουργού Παιδείας καταργούν την αυτονομία σε επίπεδο ΑΕΙ... Για μια ακόμα φορά στην πανεπιστημιακή ιστορία, η επέμβαση του Κράτους και δη του ΥΠΕΠΘ στα του Πανεπιστημίου ανάγεται σε βασικό συστατικό στοιχείο του λόγου της διαμαρτυρίας και των προκυπτουσών (ρηματικών και όχι μόνον) πρακτικών. Τίθεται, έτσι, η σχέση κράτους και πανεπιστημίου, στο επίκεντρο της ρήξης μεταξύ ομάδων ενδιαφέροντος (εντός των ΑΕΙ) και συντεταγμένων οργάνων της πολιτείας.

61. Βλ. αναλυτικά και Βρυχέα/Γαβρόγλου (1982: 75).

62. Βλ. απόφαση της 26ης Μαρτίου 1976, όπως δημοσιεύεται στο Βρυχέα/Γαβρόγλου (1982: 112- 13).

63. Όπως τη διεύρυνση των συλλογικών οργάνων λήψης αποφάσεων, με τη συμμετοχή φοιτητών και μελών του Ε.Δ.Π.

64. Βλ. σχετικά και Παπαδάκης (2003α).

65. Μετέπειτα Ν. 587/ 23ης Μαΐου 1977 (ΦΕΚ 140, τ. Α'): 'Περί συμμετοχής του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών εις συνεδριάσεις των Σχολών και των Συγκλήτων των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων'.

66. Θεωρούμε άδικη την κριτική των Βρυχέα και Γαβρόγλου (ό.π.) περί ανεπάρκειας, ατολμίας και έλλειψης 'πολιτικής κατεύθυνσης και σαφών επιλογών' του νομοσχεδίου των Επιτροπών Τσάτσου- Ευρυγένη.

67. Αυτό είχε προταθεί π.χ. στο νομοσχέδιο Μητσotάκη-Αλλαμανή το 1966. Βλ. Παπαδάκη (2003).

68. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε ότι όπως αναδύεται από τη γενεαλογία της σχέσης κράτους και πανεπιστημίου, εϊθισται να επιδιώκεται η συναίνεση από τη νομοθετούσα αρχή. Συχνότερα, όμως, επιδιώκεται ανταρχικά και κατ' ουσίαν επιβάλλεται ή, τουλάχιστον, επιχειρείται να επιβληθεί (όπως συνέβη και στα δυο μείζονα μεταρρυθμιστικά εγχειρήματα, τον 1932 και τον 1982) και σπανιότερα επιδιώκεται να αναδυθεί περίπου ως φυσική κατάληξη μιας σειράς διαπραγματεύσεων. Για την ακρίβεια να κατασκευαστεί Βλ. αναλυτικότερα Παπαδάκης (2001: 652- 53).

69. Όπως κατέδειξε οριστικά με την καθολική πραγματολογία του ο Jürgen Habermas.

70. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το νομοσχέδιο της Επιτροπής Σταθόπουλου εκκινεί από την ίδια ακριβώς αρχή, παραπέμποντας ευθέως στο νομοσχέδιο των Τσάτσου-Ευρυγμένη. Στο Α.3 επισημαίνεται ότι 'τα ΑΕΙ είναι οργανωμένα....και εφαρμόζουν την αρχή της συμμετοχής των μελών τους στα όργανα λήψης αποφάσεων' 'Ομάδα Εργασίας (Σταθόπουλου) Προτάσεις για το Νόμο Πλάισιο για τα ΑΕΙ, Αθήνα, Οκτώβρης 1980'.

71. Όπως εύστοχα έχει επισημάνει ο Bourdieu (1996α: 264-265 και 1996β: 454-455), αυτό που νομιμοποιεί μια πολιτική (και δη μια εκπαιδευτική πολιτική) είναι να επιτυγχάνει να είναι κυρίαρχη ενόσω παραμένει παραγνωρισμένη ως τέτοια. Οι σιωπηρές κυριαρχίες είναι αυτές που εδράζονται στις συναινήσεις.

72. Μουζέλης Ν., Κείμενο προτάσεων για τα ΑΕΙ. Το εν λόγω κείμενο έχει γραφεί το Σεπτέμβριο του 1974 και μας το παραχώρησε ευγενώς ο ίδιος ο συντάκτης του.

73. Η απειμολογία από το καθεστώς του ενός συγγράμματος αποτέλεσε και αποτελεί αίτημα πολλών ακαδημαϊκών. Είκοσι χρόνια μετά από το μελετούμενο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα, ο Δ. Τσάτσος θα επανέλθει στον προβληματισμό περί ενός συγγράμματος, τονίζοντας ότι με το ένα σύγγραμμα 'ο φοιτητής λοιπόν επικοινωνεί με τον συγκεκριμένο κάθε φορά κλάδο ή μάθημα με ΕΝΑ βιβλίο, εκείνο που έγραψε ή πάντως υπέδειξε ο διδάσκων'. Αυτό έχει μια σειρά συνεπειών, όπως ότι 'ο φοιτητής μένει στην καλύτερη περίπτωση μονόπλευρα ενημερωμένος δεν οδηγείται σε αυτό που λέγεται κριτική σκέψη και υποχρεούται να μείνει τόσος όσος είναι ο διδάσκων' (Τσάτσος Δ., Το 'ένα' βιβλίο και τα πολλά συμφέροντα, στο *Βήμα*, 09.04.1995). Η χρήση του ενός συγγράμματος έχει συχνά θεωρηθεί και από άλλους Έλληνες ακαδημαϊκούς ως τροχοπέδη στη 'δυνατότητα (αξιοποίησης) πολλαπλών βιβλιογραφικών επιλογών' και συνεισέφερε στην 'καλύτερη δυνατή διάδοση της υφιστάμενης και την παραγωγή νέας γνώσης' (βλ. Κατσούλης Η., Τα ξύλινα τεύχη δεν σώζουν πια, στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 21.10.1990).

74. Γενική Εισήγηση και απολογισμός της Επιτροπής, όπως δημοσιεύεται στο *Ομάδες Εργασίας προς αναθεώρηση του νόμου του διέποντος τα ΑΕΙ, Οργάνωση και Λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων*, Αθήνα, Ερμής, 1975, σελ. 11.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αλιβιζάτος Ν. (1983). *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση 1922-1974*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Bash L. (2000), 'Ρύθμιση και Αυτονομία στην Ανώτατη Εκπαίδευση'. Μτφ. Ε. Ζαμπέτα. *Πανεπιστήμιο*, 1.
- Bourdieu P. (1996α). *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu P. (1996β). *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Βρυχεία Α. και Γαβρόγλου Κ. (1982). *Απόπειρες Μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.
- Glogg R. (1995). *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας*. Μτφ. Α. Παπαδάκη. Αθήνα: Ιστορητής.

- Κριμπάς Κ. (1979). 'Ιδεολογικές Επιδράσεις στην Ανώτατη Παιδεία'. *Αντί, περίοδος Β'*, 11.
- Κριμπάς Κ. (1993). Η Αλλαγή Φρουράς. Πρώτη Περίοδος 1960-67. Σε *Θραύσματα Κατόπτρου*, τ. ι. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Λάζος Χ. (1987). *Ελληνικό Φοιτητικό Κίνημα*. Αθήνα: Γνώση.
- Link A. N. και Tassey G. (1989). *Cooperative Research and Development: The Industry-University-Government Relationship*. Boston- Dordrecht-London: Kluwer Academic Publishers.
- Μάνεσης Α. (1986). Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα: Αναζητώντας μια Δύσκολη Νομιμοποίηση. Σε *Les Tempes Modernes, Η Ελλάδα σε Εξέλιξη*. Μτφ. Α. Τσάτσου-Παπαδημητρίου. Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαδάκης Ν. (2001). *Κράτος, Πανεπιστήμιο και Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ελλάδα*. Διδακτορική Διατριβή. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Παπαδάκης Ν. (2003α). Η Επιδείξη Αμφισβήτηση. Πανεπιστημιακή Μεταρρύθμιση, Κρατική Πολιτική και Κοινωνική Αλλαγή στην Γ' Ελληνική Δημοκρατία. *9ο Συνέδριο του Ιδρύματος Καράγιοργα*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο (υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου).
- Παπαδάκης, Ν. (2003β). 'Η Κοινότητα και η Απειλή'. *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, 2.
- Παπάζογλου Μ. (1975). *Φοιτητικό Κίνημα και Δικτατορία*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Παπαπάνος Κ. (1970). *Χρονικό-ιστορία της Ανώτατης μας Εκπαιδευσεως*. Αθήνα: Εκδόσεις Αμερικάνικου Κολλεγίου Θηλέων Αθηνών, Pierce College.
- Psomiades H. (1982). Greece: From the Colonels' Rule to Democracy. Σε Hertz J. H. (επιμ.) *From Dictatorship to Democracy: Coping with the Legacies of Authoritarianism and Totalitarianism*. Connecticut: Greenwood Press.
- Πυργιωτάκης Ι. και Παπαδάκης Ν. (1999). Ερμηνευτική Μέθοδος και Έρευνα γύρω από την Εκπαιδευτική Πολιτική και Μεταρρύθμιση. Σε *Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδας, Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πυργιωτάκης Ι. Ε και Παπαδάκης Ν. Ε. (2001). Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής και το Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Σε Ι. Ε. Πυργιωτάκη, *Εκπαίδευση και Κοινωνία στην Ελλάδα. Οι Διαλεκτικές Σχέσεις και οι Αδιάλακτες Συγκρούσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Pyrgiotakis J., The System of Higher Education in Greece. *EUROMECUM*, August 1991, GR. 5.
- Σωτηρόπουλος Δ., Νικολακόπουλος Η. και Λυριντζής Χρ. (1996). Εισαγωγή: Η Ποιότητα και η Λειτουργία της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Σε Δ. Σωτηρόπουλος, Η. Νικολακόπουλος και Χρ. Λυριντζής (επιμ.) *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. 1974-1994*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσάτσος Δ. (1980). *Η αμφισβήτηση*. Αθήνα.
- Τσάτσος Δ. (1988) *Συνταγματικό Δίκαιο Γ*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Τσουκαλάς Κ. (1999α). *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς Κ. (1999β). *Η Εξουσία ως Λαός και ως Έθνος. Περιπέτειες Σημασιών*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φατούρος Δ. (1980). 'Μπορούμε να Ξεπεράσουμε τις Φοβίες και να Δούμε τι Συμβαίνει στα ΑΕΙ;'. *Πολιτικά Θέματα*, 286.
- Φουντεδάκη Π. και Σαραφιανός Δ. (2000). 'Η Πανεπιστημιακή Διοίκηση στον Αστερισμό της Παραγωγικότητας'. *Πανεπιστήμιο*, 1.
- Χαραλάμπης Δ. (1985). *Στρατός και Πολιτική εξουσία. Η Δομή της Εξουσίας στη Μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Αθήνα: Εξάντας.